

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Diana Tamašauskienė
Karjeros edukologijos magistrantūros studentė

**SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKŲ KARJEROS PLANAVIMO
STRATEGIJOS
(X DIENOS CENTRO ATVEJIS)**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas (ė)
prof. dr. Aušra Kazlauskienė

Šiauliai, 2016

Darbas originalus.....Diana Tamašauskienė
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY.....	5
ĮVADAS.....	7
1. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKŲ KARJEROS PLANAVIMO	
STRATEGIJŲ TEORINIAI ASPEKTAI.....	12
1.1. Karjeros sampratos vienovės ir įvairovės paieškos.....	12
1.2. Karjeros planavimo strategijos.....	14
1.3. Socialinės rizikos šeima: vaiko perspektyva planuojant karjerą.....	23
1.4. Socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijos modelis.....	29
2. TYRIMO METODOLOGIJA IR METODIKA.....	33
2.1. Tyrimo metodologija.....	33
2.2. Tyrimo metodai ir organizavimas.....	34
3. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKŲ KARJEROS PLANAVIMO	
STRATEGIJŲ TYRIMAS.....	39
3.1. Socialinės rizikos šeimų vaikų nuomonių apie karjeros planavimą tyrimo rezultatai ir jų analizė.....	39
3.2. Socialinės rizikos šeimų vaikų rašinio analizė.....	54
IŠVADOS.....	57
REKOMENDACIJOS.....	59
DISKUSIJA.....	60
LITERATŪRA.....	61
PRIEDAI.....	65

SANTRAUKA

SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKŲ KARJEROS PLANAVIMO STRATEGIJOS (X DIENOS CENTRO ATVEJIS)

Šiame magistriniame darbe analizuojamos socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijos, remiantis Lietuvos ir užsienio mokslininkų patirtimi. **Probleminis klausimas:** kaip vaikai, augdami socialinės rizikos šeimose, planuoja savo karjerą? **Tyrimo objektas:** vaikų karjeros planavimas. **Darbo tikslas** - ištirti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, asmeninės karjeros planavimo strategijas. Tikslui pasiekti buvo iškelti šie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų teorines prieigas, apibendrinant karjeros sampratų vienovės ir įvairovės raišką, karjeros planavimo strategijų kompleksiskumą iš vaiko perspektyvos.
2. Sukurti teorinį asmeninės karjeros planavimo modelį, kuris sudarys sąlygas ištirti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijas.
3. Ištirti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose asmeninės karjeros planavimo strategijas.

Tyrimo hipotezė: tikėtina, kad socialinės rizikos šeimų vaikai nesidomi savo karjera ir jos neplanuoja.

Tyrimo metodai.

Duomenų rinkimo metodai:

1. *Mokslinės literatūros analizė*, kuri sudarė sąlygas atskleisti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų teorinius aspektus bei sukurti asmeninės karjeros planavimo modelį.
2. *Pusiau struktūruota anketa*, kurios pagrindu ištirta vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose karjeros planavimo strategijos.
3. *Rašinio metodas*, kuris sudarė sąlygas atskleisti vaikų nuostatas apie karjeros planavimą.

Duomenų analizės metodai:

Turinio (content) analizės metodas, kuris sudarė sąlygas:

- apibendrinti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų teorinius aspektus;
- išanalizuoti pusiau struktūruotos anketos atviro tipo klausimus;
- atskleisti rašinyje išreikštas vaikų nuostatas apie karjeros planavimą.

Statistinė duomenų analizė leido apdoroti ir apibendrinti pusiau struktūruotos anketos rezultatus. Tyrimo duomenys apdoroti MS Excel, 2007 ir SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences).

Tyrimo rezultatai parodė, kad socialinės rizikos šeimų vaikai projektuoja savo karjerą, kelia sau karjeros tikslus ir renkasi strategijas tiems tikslams pasiekti. Vaikai karjerą tapatina su materialine gerove ir socialiniais interesais, t.y. galimybe ateityje gauti gerą užmokestį už darbą, pagalbos teikimą kitiems, mėgstamai veiklai. Daugiausia vaikų orientuojasi į tas darbo vietas, kurios priskiriamos aptarnavimo sferai. Savo karjerą socialinės rizikos šeimų vaikai planuoja patys, bet klausia tėvų nuomonės. Dauguma tėvų nepataria vaikams rinktis savo profesijos. Didžioji dauguma respondentų supranta, kaip svarbu renkantis profesiją pažinti save, pažinti pačią profesiją, kurią nori rinktis ir kaip svarbu priimti teisingus sprendimus.

SUMMARY

CAREER PLANNING STRATEGIES OF CHILDREN FROM SOCIAL RISK FAMILIES (THE CASE OF X DAY CARE CENTER)

The present Master Thesis presents an analysis of career planning strategies employed by children living in social risk families based on the experience of Lithuanian and foreign scientists.

Research question: how do the children raised in social risk families plan their career? **Research object:** children's career planning. **The goal of the study is to** analyze the personal strategies for career planning of children raised in social risk families. The following **objectives** were formulated in order to achieve the set goal:

4. To analyze the theoretical approaches towards career planning strategies employed by children in families at social risk by summarizing the manifestation of the unanimity and diversity of the concepts of career and the complex nature of career planning strategies as viewed by children.
5. To create a theoretical personal career planning model that will provide the conditions to analyze the career planning strategies employed by children in families at social risk.
6. To analyze the personal career planning strategies of children from social risk families.

Hypothesis: presumably, children raised in families at social risk neither show interest in nor plan their career.

Research methods

Data gathering methods:

4. *Analysis of scientific literature* provided the possibility to reveal the theoretical aspects of career planning strategies employed by children in families at social risk and to generate the personal career planning model.

5. *Semi-structured interview* served as a basis for analyzing the career planning strategies of children from social risk families.

6. *Essay* provided the possibility to reveal the opinion of the children on career planning.

Data analysis methods:

Content analysis providing the conditions to:

- summarize the theoretical aspects of career planning strategies employed by children in families at social risk,
- analyze the open-ended questions of semi-structured interview, and
- reveal the opinion of children on career planning as expressed in their essays.

The results of the semi-structured interview were processed and summarized by applying the *statistical data analysis* method. The research data were processed with MS Excel 2007 and SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences).

The research results revealed that children from social risk families planned their career, set career goals and chose strategies to reach such goals. Children believed that career could bring material welfare and social interests, i.e. possibility to receive bigger salary in the future, provide help to others, and do something they enjoy. Most children focused on job opportunities in the field of customer service. Children in families at social risk tended to plan their career themselves but they did ask for the opinion of their parents. The majority of parents did not recommend the children to choose their profession. Most respondents understood the importance of knowing oneself and learning about the profession when choosing one's career as well as the significance of making the right decision.

ĮVADAS

Aktualumas. Lietuva, atgavusi nepriklausomybę, aktyviai įsijungė į ekonomikos pertvarkos procesą. Šiuo laikotarpiu naujai imtos suvokti ir visai kitą prasmę įgavo sąvokos *karjera*, *asmenybė*, *pasitenkinimas darbu* ir kt. Žodis *karjera* kildinamas iš lotyniško žodžio *carraria*, reiškiančio žmogaus gyvenimo kelią, bėgimą, arba iš prancūziško žodžio *carriere*, reiškiančio veiklos sritį. Žmogus, būdamas veiklus ir kryptingas, keičiasi pats ir keičia aplinką, kurioje tobulėja. Jis siekia imtis ne bet kokios veiklos, o tokios, kurioje galėtų išreikšti save, gautų intelektualinio, ekonominio ir dvasinio pasitenkinimo, kuri užtikrintų asmeninį ir profesinį tobulėjimą (Petkevičiūtė, 2013). Karjera ypatingai svarbi žmogaus socializacijos procese nuolat kintant dabarties aplinkybėms. Ji priklauso nuo asmens norų ir gebėjimų, o motyvacija – asmeninės karjeros formavimo ir vystymo vidinė jėga, kuri kyla iš asmens vertybių ir įsipareigojimo joms. Karjeros raida – tai raidos procesas, kai individas pereina aiškiai apibrėžtas stadijas, kuriose kyla tam tikros kiekvienoje stadijoje unikalios karjeros problemos ir užduotys (Karjeros valdymo vadovas studentui, 2012). Tai, kas vyksta žmogaus gyvenime vyresniame amžiuje, labai priklauso nuo to, kokią įtaką asmens karjerai padarė vaikystės įvykiai. Vaikystė – tai laikotarpis, kai formuojasi charakterio bruožai, asmeninės savybės, įgūdžiai, vertybių skalė, užprogramuojamas tolimesnis žmogaus gyvenimas. Yra daug su šeima susijusių veiksnių, kurie lemia vaikų profesijos pasirinkimą, įskaitant tėvų išsilavinimo lygį ir socialinį - ekonominį statusą, auklėjimo būdą, bendravimą ir kitus aspektus. Kiekvienas žmogus turi savo karjerą, kuria pradėti rūpintis reikia jau nuo vaikystės, nes pastarųjų metų tyrimai leidžia tvirtinti, kad vaikystę galima laikyti laikotarpiu, kada padedami pagrindai tam, ką vėliau savo karjeros kelyje pavyksta pasiekti suaugusiam žmogui. Tai ilgai trunkantis ir daug amžiaus tarpsnių bei gyvenimo sričių apimantis procesas. Šio proceso metu visuomet šalia vaiko yra tėvai (globos įstaigose – socialiniai darbuotojai), kurie vaikiškuose žaidimuose, sąveikoje su bendraamžiais ar suaugusiais žmonėmis, gali pastebėti vaiko polinkius, gabumus ir padėti vaikams juos puoselėti, įgyti meistriškumo. Taigi, tėvai gali padėti vaikui ruoštis profesijai nuo pat vaikystės, tuomet profesijos ar karjeros pasirinkimas vyks palaispniui, nuosekliai, sklandžiai, ir šis procesas vėliau nekels įtampos nei vaikams, nei jų tėvams, o galutiniai sprendimai bus teisingi – vaikas įgys profesiją, pagal kurią jis su pasitenkinimu dirbs“ („Vadovas tėvams. Kaip padėti vaikui renkantis karjerą“, Švietimo mainų paramos fondas, 2011). Kuo anksčiau pradėsime apie būsimą karjerą su vaikais kalbėtis, tuo jiems bus lengviau ateityje. Apie karjerą rašė daugelis mokslininkų: A. Sakalas, A. Šalčius (1997), K. Pukelis (2003), R. Kučinskienė (2003), A. Valackienė (2005), N. Petkevičiūtė (2013), D. Augienė (2009) ir kt.

Savo darbe norėčiau aptarti, kaip socialinės rizikos šeimų vaikai įsivaizduoja savo ateitį, ar jie planuoja savo karjerą, kokios karjeros planavimo strategijos ir perspektyvos.

Besikeičiantis socialinis, ekonominis, politinis gyvenimas daro įtaką visoms visuomenės gyvenimo sritims, keičia kiekvieno žmogaus gyvenimą, o ypač tai liečia socialinės rizikos šeimas bei jose augančius vaikus. Išryškėjo sudėtingos socialinės visuomenės narių problemos: nedarbas, šeimos irimas, skurdas, alkoholizmas, narkomanija ir kt. Dėl šių problemų šeimos yra įtraukiamos į socialinės rizikos šeimų apskaitą. Ekonominių permainų laikais tokios šeimos dažnai tampa įvairių neigiamų reiškinių priežastimi. Nepritekliai šeimose, tėvų bedarbystė, nepakankama socialinė parama, stumia tėvus į neviltį. Vaikai tokiose šeimose yra viena labiausiai pažeidžiamų socialinių grupių, todėl jiems reikalingas vis didesnis dėmesys ir pagalba.

Apie socialinės rizikos šeimas rašė V. Aramavičiūtė (1975), Z. Bajoriūnas (1994), K. Miškinis (2003), L. Rupšienė (2001) ir kiti autoriai. Daugiaproblemės šeimos skiriasi savo dydžiu, geografiniu išsidėstymu, problemų pasireiškimu, kitais rodikliais. Paprastai daugiaproblemėms priskiriamos tokios šeimos, kurios turėjo ir turi ne mažiau kaip du iš trijų pagrindinių aspektų: priklausomumas, mažas prisitaikymas, sveikatos problemos (Rupšienė, 2001). Pasak V. Aramavičiūtės (1975), „nedarnios šeimos – yra tos, kurios nesudaro tinkamų moralinių vaikų auklėjimo sąlygų, kuriose nesaikingai girtaujama, ištvirkaujama, kuriose dažni konfliktai, netgi muštynės, kurių nariai grobsto visuomeninį turtą, vagiliauja. Dažnai šios šeimos vadinamos nedarniomis, moraliai pakrikusiomis, amoraliomis“ (Aramavičiūtė, 1975, p. 11).

K.Miškinis (2003) yra tos nuomonės, kad probleminėje šeimoje nėra deramo ryšio tarp šeimos narių, taip pat tarp šeimos ir aplinkos. Be to, jos būna ypač konfliktiškos kovodamos už save, dėl savo prestižo, tokiu atveju šios šeimos elgiasi ne pagal mums priimtinas normas.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2013 m. gruodžio 31 d. į Lietuvos Respublikos savivaldybių socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą iš viso buvo įrašytos 10 235 socialinės rizikos šeimos, kuriose auga 20 664 nepilnamečiai vaikai. Pastebėta, kad girtavimas ir psichotropinių medžiagų vartojimas bei šeimų socialinių įgūdžių stoka, kaip ir 2012 m. bei 2013 m., išlieka pagrindinėmis priežastimis, dėl kurių daugiausiai šeimų įrašoma į apskaitą visoje Lietuvoje. 2013 m. daugiausiai socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, gyveno šiose savivaldybėse: Vilniaus miesto, Kauno miesto, Kėdainių rajono, Kauno rajono, Klaipėdos miesto, Radviliškio rajono, Vilniaus rajono, Panevėžio rajono, Vilkaviškio rajono, Ukmergės rajono, Raseinių rajono (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija).

Problema. Šiuo metu Lietuvoje šeima į socialinės rizikos šeimų įskaitą įrašoma dėl tam tikrų pagrindinių priežasčių: sutuoktiniai girtauja ir gautą valstybės paramą naudoja ne vaiko interesams tenkinti, smurtauja prieš savo nepilnamečius vaikus, nesudaro vaikams palankių gyvenimo sąlygų,

nesirūpina jais ir nesidomi jų ateitimi. Su abejingumu, alkoholiu, vaikų nesirūpinimu šeimose kovoti labai sunku ir nėra vieningos sistemos, kuri padėtų tokiose sudėtingose situacijose. Socialinių darbuotojų stoka, dienos centrų trūkumas, spragos profesinio konsultavimo sistemoje – tai problemos, kurias reikia kuo greičiau spręsti. Siekiant mažinti rizikos šeimų ir jose augančių vaikų socialinę atskirtį, mažinti smurto atvejus prieš vaikus, būtina sistemingai dirbti socialinį, pedagoginį darbą, ugdyti jų socialinius bei bendruosius įgūdžius, taikant naujoviškus, aktyvius bei lanksčius kompleksinius metodus ir priemones. Karjeros kompetencijų ugdymas, patarimai ir parama ypač svarbūs vaikams iš socialiai sudėtingesnių šeimų, nes namuose jie dažnai neįgyja net elementarių pagrindų, reikalingų sėkmingai karjerai.

Probleminis klausimas: Kaip vaikai, augdami socialinės rizikos šeimose, planuoja savo karjerą?

Tyrimo objektas. Vaikų karjeros planavimas.

Tyrimo tikslas. Ištirti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, asmeninės karjeros planavimo strategijas.

Tyrimo uždaviniai:

- Išanalizuoti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų teorines prieigas, apibendrinant karjeros sampratų vienovės ir įvairovės raišką, karjeros planavimo strategijų kompleksiskumą iš vaiko perspektyvos.
- Sukurti teorinį asmeninės karjeros planavimo modelį, kuris sudarys sąlygas ištirti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijas.
- Ištirti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose asmeninės karjeros planavimo strategijas.

Tyrimo hipotezė: tikėtina, kad socialinės rizikos šeimų vaikai nesidomi savo karjera bei jos neplanuoja.

Tyrimo metodologija. Šiame darbe remiamasi šiuo požiūriu ir koncepcija:

- *Holistiniu požiūriu* į karjeros planavimą. Remiamasi lotyniška karjeros („carraria“) samprata, kuri reiškia žmogaus gyvenimo kelią, kur kiekvienas turi savo gyvenimo istoriją. Miller-Tiedeman's (iš Sharf, 2006) teigia, kad gyvenimas yra karjera, nes darbinė aplinka, šeima, visuomenė veikia viena kitą. Tokiu atveju, karjeros planavimas tampa integruotu gyvenimo planavimu (Hansen iš Sharf 2006, Sakalas, Šalčius, 1997).
- *Ugdymas karjerai suvokiama kaip savivaldi sistema.* Galima skirti du pagrindinius ugdymo sistemų tipus: pirmąjį apibūdina ugdymo valdymas asmenybės lygmeniu, o antrąjį –

valdymas socialiniu lygmeniu (Bitinas, 2006). Asmenybės lygiu vaikai patys planuoja karjerą, o ugdytojai nukreipia atitinkama linkme išbandant ir pasirenkant sau tinkamiausias strategijas.

- *Mokymosi visą gyvenimą koncepcija*. Mokymosi visą gyvenimą memorandume (2001) sakoma, kad mokymasis yra pagrindinis dalykas, siekiant pilietiškumo, didinant užimtumą, padedantis išsaugoti ekonominę konkurencingumą ir galimybę dirbti. Visa mokymosi veikla, vykstanti bet kuriame amžiaus tarpsnyje siekiant tobulinti asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities kompetencijas asmenims yra labai svarbi norint išlikti darbo rinkoje ar kilti karjeros laiptais. Dauguma mokslininkų (Augienė, 2009; Kučinskienė, 2003; Stanišauskienė, 2004; Longworth, 2007 ir kt.) akcentuoja, kad karjera tai visą gyvenimą trunkanti asmens mokymosi ir darbo patirčių seka. Sparti darbo rinkos poreikių kaita ir žinių tapimas esmine sėkmės sąlyga konkurencija grįstoje rinkos ekonomikoje kelia naujus reikalavimus ir žmogui. Todėl nuolatinis mokymasis tampa būtinybe. Nuolatinį mokymąsi itin stimuliuoja tiek pačios visuomenės dinamiškumas, tiek tradicinių žinių spartus nuvertėjimas, jų eksponentiškas augimas, tiek noras gyventi ir dirbti naujoviškai, sparčiai perimti naujoves ir pan. Mokymosi visą gyvenimą būtinybę diktuoja neišvengiamos globalizacijos, darbo pasaulio, mokslo žinių ir informacinių technologijų plėtra (Augienė, 2009).

Tyrimo metodai.

Duomenų rinkimo metodai:

1. *Mokslinės literatūros analizė*, kuri sudarė sąlygas atskleisti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų teorinius aspektus bei sukurti asmeninės karjeros planavimo modelį.
2. *Pusiau struktūruota anketa*, kurios pagrindu ištirta vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose karjeros planavimo strategijos.
3. *Rašinio metodas*, kuris sudarė sąlygas atskleisti vaikų nuostatas apie karjeros planavimą.

Duomenų analizės metodai:

Turinio (content) analizės metodas, kuris sudarė sąlygas:

- apibendrinti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų teorinius aspektus;
- išanalizuoti pusiau struktūruotos anketos atviro tipo klausimus;
- atskleisti rašinyje išreikštas vaikų nuostatas apie karjeros planavimą.

Statistinė duomenų analizė leido apdoroti ir apibendrinti pusiau struktūruotos anketos rezultatus. Tyrimo duomenys apdoroti MS Excel, 2007 ir SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences).

Tyrimo imtis.

Šiuo metu Kuršėnų mieste yra 36 soc. rizikos šeimos, jose auga 78 vaikai. 19 vaikų – nuo 0 iki 1 metų, 24 vaikai – nuo 1m. iki 7 m., 30 vaikų nuo 7 m. iki 14 m. ir 5 vaikai - nuo 14 m. iki 18 m. X vaikų dienos centrą lanko 21 vaikas nuo 7 iki 16 metų. Visi vaikai yra iš socialinės rizikos šeimų, kuriose tėvai vartoja alkoholį, nesirūpina savo vaikais, neskiria jiems pakankamai dėmesio. Vaikai į dienos centrą ateina alkani, nesiprausę, suplyšusiais rūbais, socialiai apleisti. Tyrime dalyvavo visi 21 vaikų dienos centro lankytojai.

Darbo struktūra.

Santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, trys skyriai, išvados ir rekomendacijos, literatūros ir šaltinių sąrašas, priedai.

1. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKŲ KARJEROS PLANAVIMO STRATEGIJŲ TEORINIAI ASPEKTAI

1.1 Karjeros sampratos vienovės ir įvairovės paieškos

XXI a. karjera pasižymi tam tikromis ypatybėmis: demokratiškumu, didėjančiu horizontaliu ir vertikaliu judrumu, didėjančiu daugiaplanių darbų ir visapusiškų darbuotojų skaičiumi, aktyvesniu karjeros valdymu, augančiu lojalumo organizacijai vertinimu, psichologinių sutarčių sudarymu, skirtingu karjeros sėkmės vertinimu, kai pabrėžiama darbo prasmė ir nauda asmeniui bei jo gyvenimui (Petkevičiūtė, 2013). Sąvoka *karjera* kildinama iš lotynų ir prancūzų kalbų ir reiškia kelią, bėgimą, greitą judėjimą ir veiksmų seką (Encyclopedia of career development, 2006). Iki šiol *karjera* neturi visuotinai priimto vieno apibrėžimo. Įvairūs autoriai karjerą apibūdina taip:

- ❖ karjera – tai stimulus, verčiantis individą siekti geresnių darbo rezultatų ir besitęsiantis visą gyvenimą (Petkevičiūtė, 2013);
- ❖ karjera – visą gyvenimą trunkanti asmens darbo ir mokymosi patirčių seka (Karjeros valdymo vadovas studentui, 2012);
- ❖ karjera – tai individualiomis pažiūromis ir motyvais grįsta žmogaus socialinių vaidmenų ir darbinių veiklų seka per visą jo gyvenimą (Surgėlienė, Bankauskienė, 2012);
- ❖ karjera, kaip žmogaus veiklų seka per visą jo gyvenimą, yra procesas, kurį sąlygoja įvairūs ekonominiai, socialiniai, politiniai, kultūriniai, psichologiniai ir kt. veiksniai (Augienė, 2009);
- ❖ karjera – visą gyvenimą trunkanti mokymosi ir darbo patirčių seka (Grakauskas, Valickas, 2007);
- ❖ karjera – tai individualus tobulėjimas sėkmingai pasirinktos veiklos kryptimi ir pozityvus jos vertinimas tiek asmeniniu, tiek visuomeniniu požiūriu (Gumuliauskienė, Augienė, Bobrova, Macaitienė, Eitutytė, 2002);
- ❖ karjera – tai individualiai suvokta požiūrių ir elgsenos seka, susijusi su darbo patyrimu bei asmeniniu individo gyvenimu (Sakalas, Šalčius, 1997);
- ❖ karjera – nuosekliai kintanti laike asmens profesinės, darbinės veiklos ir su ja susijusio patyrimo seka, trunkanti visą gyvenimą, apimanti jo elgesį ir nuostatas, susijusias su šia veikla (Arthur, 1991);

- ❖ karjera – tai kokybiškai atliekamų, socialiai reikšmingų profesinių ir kitų vaidmenų kaita žmogaus gyvenime. Karjera yra vienas svarbiausių asmenybės savimonės, saviraiškos, socialinio statuso ir gyvenimui reikalingų pajamų šaltinių (Kučinskienė, 2003);
- ❖ karjera – tai žmogaus vaidmenų ir darbinių veiklų seka per visą jo gyvenimą (Stanišauskienė, 2004).

Tokia plati karjeros samprata leidžia pastebėti keletą su ja susijusių dalykų (Schuler, 1995):

- karjeros kaip elementų sekos supratimas reiškia, kad yra karjeros proceso planavimo ir valdymo galimybė;
- tas pats supratimas leidžia numatyti sėkmės ir nesėkmės tikimybę bei galimybę išvengti realių pavojų;
- karjera apima ilgą žmogaus periodą – nuo žmogaus rengimosi karjerai iki išėjimo į pensiją, o savanoriškos veiklos atveju – ir ilgiau, todėl galima suskirstyti karjeros procesą į etapus, ši skirstymą pagrindžiant asmenybės raidos psichologijos teorijomis;
- karjera apima ne tik individo veiklas, bet ir kintančius jo požiūrius, nuostatas, žinias ir mokėjimus; taip joje dera objektyvūs (nauda, darbo užmokestis) ir subjektyvūs (sėkmės jausmas, pasididžiavimas) aspektai;
- kai kurios nuostatos ir veiklos (pavyzdžiui, nuolatinės saviugdros nuostata, komunikacinė veikla) yra fundamentalios ir tęsiasi per visą individo karjeros procesą (Stanišauskienė, 2004).

Nepaisant karjeros sąvokos vartojimo interpretacijų įvairovės, pačioje karjeros sąvokoje yra daug bendrų aspektų. Visi minėti autoriai kalba apie asmens judėjimą laike ir socialinėje erdvėje. Judėjimas socialinėje erdvėje yra lyginamas su iš anksto žinomu atskaitos tašku, lokalizuojamu socialinėje struktūroje ar santykių tinkle. Taigi, supratimas apie individo karjerą yra įgyjamas nurodant jo santykį su kitais asmenimis ar grupėmis, vadovaujantis tokiomis normomis kaip pareigos, statusas, progresavimo kryptis ir greitis, kurios suteikia skirtingą vertę įvairiems vaidmenims, priimamiems individo, tarp kurių ir vyksta šis judėjimas apibrėžtoje socialinėje sistemoje (Baruch, 2004; Encyklopedia of career development, 2006; Grakauskas, Valickas, 2007; Dickmann ir Baruch, 2011). Kintant karjeros sampratai, vis didesnę reikšmę įgyja individuali karjera, o karjera kokioje nors organizacijoje tampa individualios karjeros fragmentu. Karjera tampa vienu iš tokių gyvenimo projektų, už kurį atsakomybę prisiima pats individas (Diržytė ir kt., 2012, p.201). Žmogus yra svarbiausias karjeros kūrėjas, realizuotojas ir vertintojas. Ir šiuo atžvilgiu karjera yra nuolatinis asmenybės tobulėjimo ir saviraiškos būdas, turintis optimistinę kokybinės kaitos perspektyvą, kryptį ir paskirtį (Kučinskienė, 2003).

Apibendrinant galima teigti, kad mokslinėje literatūroje karjeros samprata apibrėžiama įvairiai, tačiau galima aptikti ir nemažai bendrų aspektų: asmens judėjimą laike ir socialinėje erdvėje (judėjimas socialinėje erdvėje yra lyginamas su iš anksto žinomu atskaitos tašku, lokalizuojamu socialinėje struktūroje ar santykių tinkle); supratimas apie individo karjerą yra įgyjamas nurodant jo santykį su kitais asmenimis ar grupėmis; už karjerą atsakomybę prisiima pats individas; asmuo yra svarbiausias karjeros kūrėjas, realizuotojas ir vertintojas.

Šiame darbe bus laikomasi pozicijos, jog karjera tai visą gyvenimą trunkanti asmens mokymosi ir darbo patirčių seka. Šis procesas apima darbą, laisvalaikį, šeimą bei visus įvykius, kurie vyksta per visą žmogaus gyvenimą (Grakauskas, Valickas, 2007; Stanišauskienė, 2004; Schuler, 1995; Augienė, 2009; Longworth, 2007; Sakalas, Šalčius, 1997).

1.2. Karjeros planavimo strategijos

Karjeros planavimas yra procesas, apimantis profesinį informavimą ir konsultavimą kaip instrumentus profesinei karjerai planuoti. Tai etapas, apimantis dvi svarbias dalis: profesinio tikslo ar tikslų iškėlimą bei uždavinių, padedančių pasiekti tikslą, apibrėžimą (Damkauskienė; Mysior, 2006). Karjeros planavimas – daugialypis procesas, kurio metu asmuo ieško karjeros galimybių, kelia tikslus ir priima įvairius su darbu ar mokslu susijusius sprendimus (Kairys, Urbanavičiūtė, Pociūtė, Liniauskaitė, 2013). Pasak Dessler, „karjeros planavimas yra apgalvotas procesas, kurio metu sužinoma apie asmeninius įgūdžius, interesus, žinias, motyvaciją ir kitas savybes. Gerai veikianti karjeros planavimo sistema gali skatinti darbuotojus prisiimti didesnę atsakomybę už savo veiksmus“ (Abdulkadir D.S., Isiaka S.B., Adedoyin S.I., 2012). Karjeros valdymo vadove studentui (2012) rašoma, jog visas idėjas apie savo darbinę ateitį galima laikyti karjeros planais ir tikslais. Karjeros tikslas apibrėžiamas kaip norimas, su karjera susijęs rezultatas, kurį žmogus ketina pasiekti. Karjeros tikslas turėtų nurodyti, kur link individas nusprendė judėti savo karjeroje. Karjeros tikslai gali būti nagrinėjami pagal tai, kiek jie yra konceptualūs ar operaciniai (konkretūs) ir pagal tai, kiek jie yra nutolę ateityje (ilgalaikiai ar trumpalaikiai tikslai) (Greenhaus, Callanan, Godschalk, 2010). *Konceptualus* karjeros tikslas apibrėžia darbo patirties, kurią žmogus nori įgyti, esmę, nesiejant jos su konkrečiais darbais ar pareigomis. Tai turi atspindėti žmogaus vertybes, interesus, individualumą, galimybes ir tai, kam gyvenime teikiama pirmenybė. *Operacinis* tikslas yra konceptualaus tikslo transformavimas į konkretų darbą ar pareigas. Svarbu yra kelti ir konceptualius, ir operacinius karjeros tikslus. Karjeros tikslai turi ir laiko dimensiją – trumpalaikiai ir ilgalaikiai tikslai. Idealiu atveju rekomenduotina pirmiausia nusistatyti ilgalaikius konceptualius

tikslus. Šiuose tiksluose turi atsispindėti individo vertybės, interesai, gebėjimai, norai ir rūpinčios temos. Jie turėtų numatyti ir darbo užduočių pobūdį, savarankiškumo lygį, bendravimo su žmonėmis tipą ir dažnumą, fizinę aplinką. Trumpalaikiai konceptualūs karjeros tikslai turėtų parodyti tai, ko konkrečiai individas tikisi ir turėtų pasiekti darbe. Trumpalaikis tikslas turi derėti su svarbiausiais individo norimos darbo aplinkos bruožais. Tinkamai pasirinkus karjeros tikslus, būtina pereiti prie jų įgyvendinimo strategijų. Turėti gerą karjeros tikslą neužtenka, reikia pasirinkti tinkamas priemones, įgalinančias pačiu optimaliausiu būdu jį pasiekti (Greenhaus, Callanan, Godshalk, 2010; Karjeros valdymo vadovas studentui, 2012). Karjeros planavimo kompetencijų grupė apima tris kompetencijas:

- karjeros vizijos kūrimą;
- karjeros sprendimų priėmimą;
- karjeros plano sudarymą.

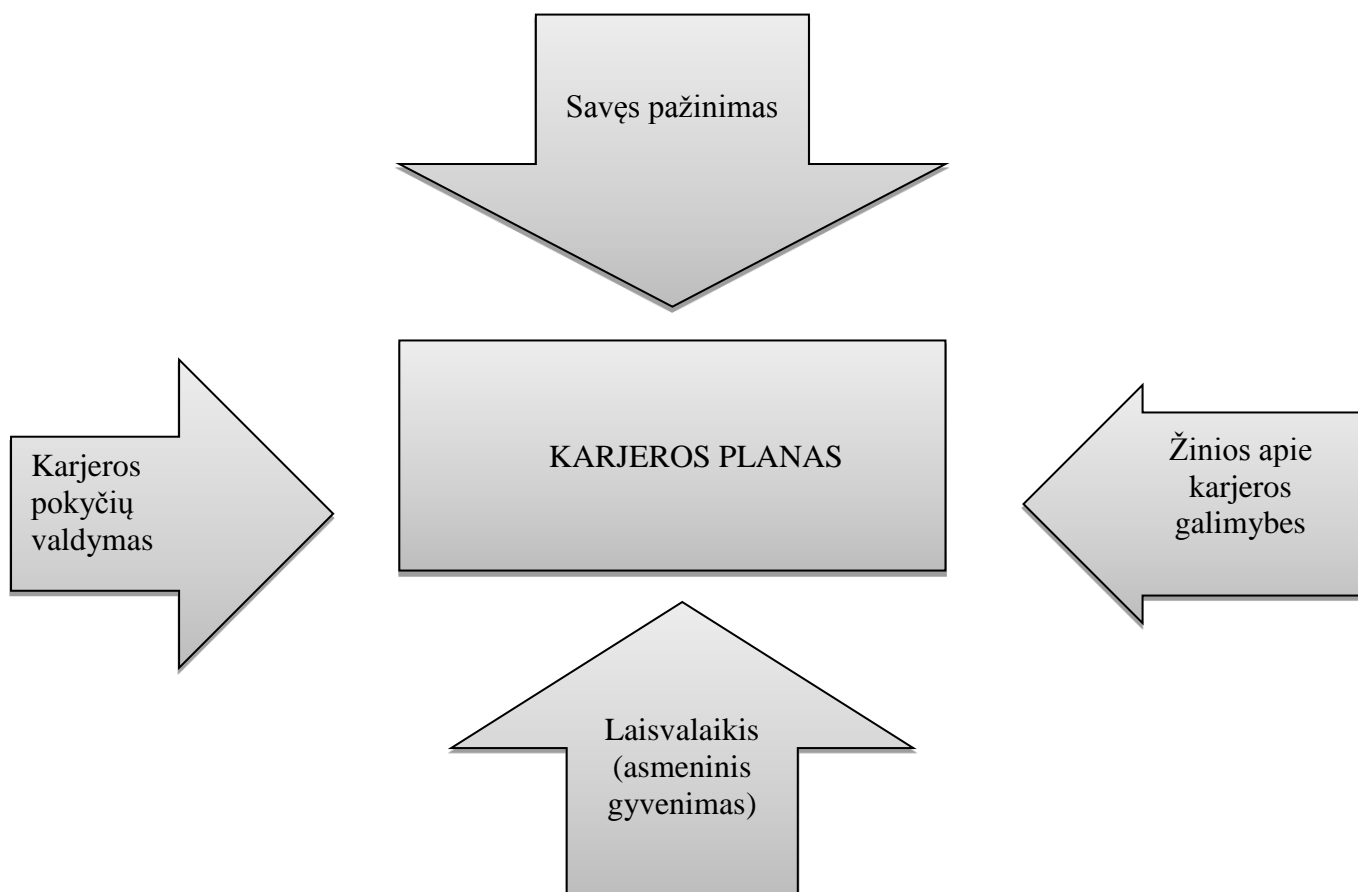
Karjeros vizijos kūrimas. Norint sukurti trokštamos karjeros viziją, nepakanka gerai pažinti save ir karjeros galimybių pasaulį – reikia gebėti šiuos du informacijos šaltinius apjungti, atrasti ar sukurti tokius karjeros kelius, kurie labiausiai atitinka asmeninius siekius bei galimybes. Karjeros vizija susieja mūsų vidinį ir išorinį pasaulius, suteikia karjerai prasmę, leidžia išskirti karjeros misiją, ilgalaikius tikslus. Profesinės karjeros planavimo gebėjimų ugdymo C metodikoje (2007) rašoma, kad nuo individualiai apibrėžtos vizijos priklauso karjeros planavimo proceso sėkmė.

Karjeros sprendimų priėmimas. Ši planavimo kompetencija – tai tarsi pagrindinė ašis aplink kurią sukasi visas karjeros valdymo procesas. Mūsų ateitis priklauso nuo to, kokius sprendimus priėmėme vakar, šiandien, kokius priimsime rytoj. Labai svarbu gebėti apibrėžti svarbius karjeros sprendimų priėmimo kriterijus bei tinkamai įvertinti jų reikšmę mūsų sprendimams. Karjeros vizija bei gebėjimas priimti tinkamus karjeros sprendimus sukuria pagrindus karjeros plano sudarymo kompetencijai.

Karjeros plano sudarymas. Kuo geriau parengtas karjeros planas, tuo sklandesnis karjeros tikslų realizavimas bei mažesnės finansinės ir laiko sąnaudos (Karjeros valdymo vadovas studentui, 2012). *Karjeros planas* - visuma veiksmų, kurių pagrindinis tikslas – nukreipti ir padėti siekiantiems įsidarbinti asmenims pasinaudoti atitinkamais veiksmais sėkmingam įsitraukimui į darbo pasaulį. Tai individualus veiklos planas orientuotas į bedarbių asmenų poreikius, didinti darbo ieškančių asmenų konkurencines galimybes bei profesinių poreikių vertinimas (Karjeros projektavimo vadovas, 2005). Karjera tai mokymasis, todėl karjeros planas tai ir mokymosi planas, o mokymasis organizuotas ir savarankiškas procesas, kurio kryptingam vyksmui padeda asmeninis

mokymosi planas. Tai besimokančiojo išsipareigojimas siekti geresnės ateities per mokymąsi bei priemonė ir būdas, skatinantis ir formuojantis mokymąsi visą gyvenimą (Longworth, 2007). Augustinienė (2007), susisteminsi įvairių mokslininkų idėjas, pateikia mokykloje taikytą *karjeros planavimo* modelį, kurį sudaro keturi etapai. Žmogus, perėjęs visus keturis etapus, tampa savo gyvenimo planuotoju. Modelį sudaro sąmoningumas (žinios ir supratimas apie asmeninius žmogaus karjeros interesus, tinkamumą ir įgūdžius); galimybių supratimas (aplinkinio pasaulio supratimas), sprendimo priėmimas (kaip žmogus priima sprendimus, kaip supranta, kuris sprendimas yra teisingas); pereinamasis mokymasis (karjeros planų realizacija).

Karjeros planavimo modelis pagal G. Valicką ir kt. (2008) (žr. 1pav.):

1 pav. Karjeros planavimo modelis pagal G. Valicką ir kt.

Esminiai karjeros planavimo dalykai:

1. **Savęs pažinimas.** Tik išsiaiškinus savo vertybes, interesus, prioritetus, įsivardinus sau savo stipriąsias ir silpnąsias ypatybes, savybes, reikšmingas siekiant karjeros, turimus įgūdžius,

bendrasias kompetencijas (tokias kaip gebėjimas lyderiauti, dirbti komandoje, konstruktyviai bendrauti, planuoti laiką ir pan.) ir specialiąsias kompetencijas (studijų, mokymosi metu, darbo patirtimi įgytos žinios ir gebėjimai) galima žengti kitus žingsnius planuojant karjerą.

2. **Žinios apie karjeros galimybes.** Savo karjeros galimybių tyrinėjimas yra tolesnis žingsnis po savęs pažinimo. Karjeros galimybių tyrimas siūlomas pradėti nuo savo karjeros vizijos sukūrimo. Vizijoje turi atsispindėti tai, kas individui svarbu, ką jis sugeba, nori ir ketina veikti siekdamas karjeros.
3. **Laisvalaikis bei asmeninis gyvenimas.** Svarbu yra mokėti ilsėtis ir turiningai leisti savo laisvalaikį. Planuojant savo karjerą siūloma pagalvoti ir apie tai, kaip norėtumėte leisti savo laiką po darbo. Pagalvokite apie dalykus, kurie jums asmeniškai padeda atsipalaiduoti, ką veikdami jaučiatės gerai, kokia veikla jums suteikia įkvėpimo.
4. **Karjeros pokyčių valdymas.** Pokyčiai yra neišvengiamas dalykas. Keičiamės patys, keičiasi aplinka ir jos reikalavimai, tad susidarę karjeros planą negalime jo padėti į stalčių dešimčiai metų. Jūsų karjeros planas turėtų būti reguliariai peržiūrimas, kad įvertintumėte, kaip sekasi siekti užsibrėžtų tikslų, kaip, keičiantis prioritetams, gali didėti ar mažėti jūsų trokštamos karjeros siekimo galimybė. Atsižvelgdami į savo nustatytus tikslų įgyvendinimo terminus, numatykite, kas kiek laiko peržiūrėsite karjeros planą. Paskirkite labai konkrečią datą, kada tai darysite kitą kartą (A. Valickas, V. Rosinaitė, N. Antanaitytė, Ž. Grakauskas, 2008). Daugelis profesinio orientavimo ir profesinio konsultavimo specialistų (R. Petrauskaitė, J. Holland, D. Super, A. Roe ir kt.) teigia, kad karjerą reikia pradėti planuoti nuo savęs pažinimo, kad jis svarbus tinkamos profesijos pasirinkimo veiksnys. Geresnis asmenybės pažinimas padeda labiau suprasti save ir taip lengviau nustatyti, kokia darbo aplinka priimtinesnė ir kiek sėkmingai galės dirbti pasirinktoje srityje (Petrauskaitė, 1996; Dromantaitė, 2012). Karjeros siekimas ir jos gilinimas yra nemažai susijęs ir su jos projektavimu. Mokslininkai šiuo atveju siūlo gana elementarų karjeros planavimo planą:

1. Pasiruošimas karjerai;
2. Startinės/pradinės pozicijos su(si)radimas;
3. Darbas karjeros link (Brown ir kt., 2005).

Dauguma mokslininkų nurodo, kad renkantis profesiją reikia įvertinti ir suderinti tris kriterijus (Augienė, 2009):

1. Savo asmeninius ypatumus, sveikatą, mokymosi rezultatus, gabumus, reikalingus profesiniams reikalavimams vykdyti (GALIUS);

2. Ar norima profesija teiks pasitenkinimą, džiaugsmą, ar atitinka interesus, polinkius, troškimus (NORIU);
3. Ar norima profesija turi paklausą darbo rinkoje, kokie yra ekonomikos poreikiai, kokios perspektyvos, koks visuomeninis naudingumas (REIKIA).

E. L.Heras ir Krameris (1984) išskyrė 10 įgūdžių, be kurių žmogui sunku veikti šiuolaikinėje visuomenėje ir siekti karjeros (Suaugusiųjų karjeros planavimas, 2004, p. 10- 11.):

1. Savo privalumų ir trūkumų žinojimas.
2. Gebėjimas realiai save vertinti.
3. Gebėjimas naudotis informacija (literatūra, laikinas įsidarbinimas ir kt.).
4. Savo profesinių, socialinių, mokymosi, gyvenimų tikslų žinojimas ir gebėjimas juos tarpusavyje susieti.
5. Gebėjimas tikslingai apsispręsti ką nors renkantis.
6. Bendravimo sugebėjimai.
7. Įsidarbinimo ir darbo ieškojimo įgūdžiai.
8. Gebėjimas matyti save iš šalies, savo asmeninės vertės pojūtis.
9. Socialinių vaidmenų (darbuotojas, klientas, vadybininkas ir kt.) supratimas.
10. Savo laiko ir energijos organizavimo gebėjimas.

Kuo geriau žmogus pažįsta save, tuo didesnė tikimybė, kad jis mokės priimti geriausius sprendimus susijusius su profesijos pasirinkimu, o vėliau su sėkminga karjera bei savo darbu. Pasak D. Augienės (2009), „profesiniam apsisprendimui įtakos turi *asmenybė* ir *jos bruožai*, kurie yra santykinai pastovūs, įvairiose situacijose pasikartojantys individo elgesio ypatumai. Asmenybė yra vientisa, sudėtinga sistema, kurioje galima skirti keletą sričių, ypač atsispindinčių asmenybės veikloje ir darančių didelę įtaką renkantis profesijas:

- ❖ *Temperamentas ir charakteris*. Jų ypatumai lemia veiklos atlikimo ypatybes.
- ❖ *Gebėjimai*. Jie lemia veiklos atlikimo galimybes.
- ❖ *Kryptingumas*. Tai asmenybės veiklą lemiantys motyvai, nuostatos, vertybės, polinkiai, idealai“ (Augienė, 2009, p.119).

Kučinskienės (2003) teigimu, „priimant sprendimus tenka atlikti tam tikras kombinacijas tarp to kas įmanoma, tikėtina ir pageidautina (Kučinskienė, 2003,p.115). Įmanomas sprendimas akcentuoja saugumą, stabilumą ir patikimumą. Tikėtinas sprendimas orientuoja individą į sunkiau pasiekiamą nei pirmuoju atveju, tačiau didesnes individo raiškos galimybes teikiantį sprendimą.

Pageidautina akcentuoti ne tai kas galėtų, bet tai, kas turėtų būti pasiekta, mobilizuojant visas individo pastangas (Kučinskienė, 2003).

Mokslininkai dažnai vartoja ir karjeros projektavimo sąvoką. Karjeros projektavimas, kaip visą gyvenimą trunkantis procesas šiuolaikinėje žinių visuomenėje, tampa ypač aktualus dėl daugelio priežasčių:

- ❖ Darbo rinkos poreikių kaitos dinamika darosi vis spartesnė. Jie dažnai yra staigūs ir sunkiai prognozuojami. Ypač greitai darbo rinka keičiasi vykstant intensyviems ekonomikos modernizavimo, augimo, darbo jėgos migracijos procesams. Keičiasi darbdavių reikalavimai specialistams. Vienų profesijų poreikis auga, kitų mažėja, atsiranda naujos profesijos, specializacijos.
- ❖ Žmonėms vis dažniau tenka keisti veiklos pobūdį. Svarbu ne tik išlikti, bet ir būti konkurencingam ir sėkmingam darbo rinkoje. Vadinasi, labai svarbu ne tik atsakingai pasirinkti profesiją, kuri labiausiai atitiktų prigimtinių profesinių pasaulių, bet ir numatyti veiklos alternatyvas ir plačią karjeros viziją. Rinkos ekonomika grįstoje žinių visuomenėje tai pats svarbiausias, bet kartu ir sudėtingiausias uždavinys.
- ❖ Sėkminga karjera yra pagrindinė sąlyga asmenybės socialinei adaptacijai, jos pasitikėjimui savo jėgomis, atsakingumui ir gyvenimo stabilumui, galimybei planuoti savo ir šeimos ateitį. Žmogui būtina ne tik suteikti informaciją, bet ir ugdyti karjeros planavimo įgūdžius, t.y. išmokyti priimti ir įgyvendinti realius sprendimus dėl savo karjeros, prisitaikyti prie nuolat vykstančių pokyčių ir savarankiškai priimti sprendimus.
- ❖ Sparti darbo rinkos poreikių kaita ir žinių tapimas esmine sėkmės sąlyga konkurencija grįstoje rinkos ekonomikoje kelia naujus reikalavimus ir žmogui. Todėl nuolatinis mokymasis tampa būtinybe. Nuolatinį mokymąsi itin stimuliuoja tiek pačios visuomenės dinamiškumas, tiek tradicinių žinių spartus nuvertėjimas, jų eksponentiškas augimas, tiek noras gyventi ir dirbti naujoviškai, sparčiai perimti naujoves ir pan. Mokymosi visą gyvenimą būtinybę diktuoja neišvengiamos globalizacijos, darbo pasaulio, mokslo žinių ir informacinių technologijų plėtra.
- ❖ Visuomenei žmogaus karjera taip pat labai svarbi, nes optimalus jos narių pasiskirstymas įvairiose veiklos srityse sudaro sąlygas racionaliam žmogiškųjų išteklių panaudojimui, o visa tai tiesiogiai daro įtaką socialinei pažangai (Augienė, 2009).

Karjeros planavimas prasideda dar vaikystėje, kai vaikai susipažįsta su savo tėvų veikla, stebi televizijos laidas, mato aplinkinių žmonių užsiėmimus. Šis supratimas plečiamas pradinėje,

vėliau vidurinėje mokykloje (Sharf, 2006). Karjeros planavimas, nepaisant kitų, greta darbinių einančių veiklų, iki šiol labiausiai siejamas su profesijos pasirinkimu. *Karjeros rinkimasis* susideda iš dviejų pagrindinių dalių – mokymosi krypties, tęstinumo, mokymosi įstaigos pasirinkimo ir profesijos pasirinkimo. Karjeros sprendimų priėmimas yra rinkimosi iš galimų mokymosi krypties, mokymosi įstaigos pasirinkimo ir profesijos pasirinkimo alternatyvų procesas (Augustinienė, 2007). Pukelio (2003) teigimu, *karjeros projektavimas* tai nuolatinės žmogaus pastangos išvelgti darbo rinkos kaitos tendencijas ir prognozuojamų pokyčių kontekste tirti, planuoti ir įgyvendinti savo profesinės veiklos tobulinimo procesus, siekiant išlikti nuolat kintančioje darbo rinkoje ir įprasinti savo gyvenimą. Karjeros projektavimas kaip visą gyvenimą trunkantis procesas susideda iš ugdymo karjerai ir karjeros planavimo procesų (Pukelis, 2003). S. L. Turner ir R. T. Lapanas (2005) apibūdina karjeros projektavimą kaip nuoseklų, visą gyvenimą trunkantį mokymosi procesą. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas mokyklinio amžiaus jaunimui, nes ši grupė neturi žinių bei įgūdžių, būtinų karjeros planavimui. Garnienė (2006), ugdymą karjerai apibūdina kaip karjeros projektavimo sudedamąją dalį, t. y. karjeros projektavimo procesą bendrojo lavinimo mokykloje. Kučinskienės (2003) teigimu, ugdymas karjerai yra būtinų kompetencijų vystymas. D. Augienė (2009) teigia, kad „rinktis profesiją reikia racionaliai, sistemingai, nepamirštant, kad egzistuoja ir socialiniai veiksniai, kad atsitinka ir neplanuotų įvykių. Racionalus profesijos pasirinkimas – esminė ir svarbiausia karjeros projektavimo dalis, nes suklydus profesijos pasirinkimo etape karjeros planavimas nebus sėkmingas – karjera bus planuojama toje profesinėje veikloje, kuri neatitinka prigimtinių žmogaus gabumų ar neturi paklausos darbo rinkoje“ (Augienė, 2009, p. 116). Kiekvienas individas savo karjerą renkasi pats ir tik jis gali nuspręsti, kas jam geriausia. Labai svarbu valdyti savo karjerą. Jei sugebame ją planuoti, tai jau turime gebėjimą priimti sprendimus (Petkevičiūtė, 2013). D. Augienė (2009) teigia, kad „profesijos pasirinkimą sąlygoja **vidiniai** (amžius, intelektas, asmenybė, interesai, aspiracijos, gebėjimai, potraukis kuriai nors sričiai) ir **išoriniai** (šeima, draugai, žiniasklaida, mokymo institucijos, bendruomenė, švietimas, įvairūs procesai šalyje ir pasaulyje) veiksniai“ (Augienė, 2009, p. 133). Profesinis rinkimasis yra neišvengiamas ir tampa žmogaus būties tvarkymo veiksmu (Jovaiša, 1999).

J.O. Crites (1969), S.H. Osipow, L.F. Fitzgerald (1996, p.52), tyrinėję profesinio apsisprendimo procesą, siūlo skirti tokius profesijos pasirinkimo aspektus:

- ❖ *Preferencija*. Tai subjekto teikiama pirmenybė kokiai nors profesijai dėl jos pranašumo pagal tam tikrus požymius arba jų visumą.
- ❖ *Aspiracija*. Tai didžiausias tikslas, kurį žmogus mano atitinkant jo galimybes ir kurį siekia įgyvendinti. Kiekvienas asmuo ieško tokios profesinės veiklos, kurioje galėtų

panaudoti savo potencines galimybes, kurios leistų jam realizuoti jo aspiracijas. Šiuo požiūriu aspiracija reikštų pasirinkimą, kurį asmuo laiko idealiausiu ir vertingiausiu.

- ❖ *Intencija*. Tai sąmoningas žmogaus siekimas atlikti veiksmą pagal numatytą planą ir gauti pageidaujamą rezultatą. Ketinimas susiformuoja numačius tikslą ir pasirinkus priemones jam pasiekti.

Profesijos rinkimasis yra laisvas, daugiasluoksnis asmens suartėjimas su konkrečia profesija iki priimant galutinį apsisprendimą procesas (Laužackas, 2005).

Karjeros strategija – tai bet koks elgesys, veikla ar patirtis, padedantys žmogui pasiekti karjeros tikslus. Karjeros strategija reiškia sąmoningą žmogaus pasirinkimą dėl savo veiksmų krypties siekiant karjeros tikslų, nepaisant to ar tai daroma vienoje organizacijoje ar platesniame kontekste. Karjeros strategijų tipai, kuriais naudodamiesi žmonės gali padidinti sėkmingos karjeros tikimybę (Greenhaus, Callanan, Godshalk, 2010). Šie tipai apima:

- ❖ kompetencijų įgijimą dabartinėse pareigose ar darbe,
- ❖ papildomų darbo valandų skyrimą,
- ❖ naujų įgūdžių vystymą,
- ❖ naujų galimybių kūrimą dirbant ir bendraujant,
- ❖ mentoriaus pagalbą,
- ❖ savo įvaizdžio ir reputacijos kūrimą bei palaikymą,
- ❖ dalyvavimą organizacijos politikoje.

N. Petkevičiūtė (2006) teigia, kad „asmuo, valdydamas savo karjerą, turi būti lankstus ir prisitaikantis prie situacijos“ (Petkevičiūtė, 2006, p. 94). Individai turi turėti veiklos tikslus ir strategijas, kurios suteiktų didesnę šansą asmeninei ir profesinės karjeros sėkmei. Karjeros strategijos, anot N. Petkevičiūtės (2006) yra veiklos, skirtos padėti individui pasiekti karjeros tikslus. Žemiau pateiktoje lentelėje pateikiami pagrindiniai karjeros strategijų bruožai (1 lentelė).

Pagrindiniai karjeros strategijų bruožai pagal N. Petkevičiūtę (2006)

1.	<p><i>Kompetencijų įgijimas dabartinėse pareigose ar darbe.</i></p> <p>Pastangos dirbti efektyviai dabartiniame darbe siekiant įgyti gebėjimų, įgalinančių geriau atlikti dirbamą darbą.</p>
2.	<p><i>Papildomų darbo valandų skyrimas.</i></p> <p>Sprendimas skirti daugiau nei numatyta laiko ir energijos atliekamam darbui. Tai dažnai laikoma veiksmu, prisidedančiu prie kompetencijų dabartiniame darbe. Tai taip pat gali trukdyti šeimyniniam bei asmeniniam gyvenimui.</p>
3.	<p><i>Naujų įgūdžių vystymas.</i></p> <p>Pastangos įgyti ar tobulinti ne su darbu susijusius įgūdžius per mokymąsi, pratybas/treniravimąsi, naujas darbo patirtis.</p>
4.	<p><i>Naujų galimybių kūrimas dirbant ir bendraujant.</i></p> <p>Apgalvotas ir sistemingas savo aspiracijų, pasiekimų ir lūkesčių viešinimas, kitų asmenų informavimas apie savo karjeros poreikius.</p>
5.	<p><i>Mentoriaus pagalba.</i></p> <p>Veiksmai nukreipti į tarpasmeninių pagalbos ir palaikymo santykių paiešką, formavimą ir panaudojimą siekiant tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje gauti reikalingą informaciją ir konsultacijų.</p>
6.	<p><i>Savo įvaizdžio ir reputacijos kūrimas bei palaikymas.</i></p> <p>Pastangos pristatyti save kaip asmenį vertą pačių geriausių karjeros pasiūlymų.</p>
7.	<p><i>Dalyvavimas organizacijos politikoje.</i></p> <p>Siekis daryti įtaką organizacijoje priimamiems sprendimams per dalyvavimą sąjungose ir koalicijose su kitais asmenimis, naudojantis slapta ar klaidinga informacija.</p>

Įvairių karjeros strategijų efektyvumo tyrimai patvirtina, kad atskirų ar keleto karjeros strategijų naudojimas ženkliai padidina individo galimybes pasiekti karjeros tikslus ir sėkmę karjeroje (Karjeros valdymo vadovas studentui, 2012).

Remiantis mokslinių šaltinių analize ir atskleidus stipriąsias individo puses, kiekvienam individui siekiant pasitenkinimo karjera siūloma tokia strategija:

- ❖ susikoncentruoti ties savo stipriosiomis savybėmis, t. y. siūloma pasirinkti tokią veiklos sritį, kuri leistų efektyviai atsiskleisti toms stipriosioms savybėms ir pasiekti gerų rezultatų;

- ❖ tobulinti savo stipriąsias savybes, t. y. savęs tyrimo proceso metu atsiskleidžia sritys, kuriose reikia įgyti naujų žinių ar kompetencijų, kuriose dar reikia tobulėti, kokios kvalifikacijos dar trūksta ir ką reiktų atnaujinti;
- ❖ nuolat gilintis į savo pasirinktą sritį siekiant kiek galima įvairesnio požiūrio į ją;
- ❖ koreguoti savybes, kurios neleidžia efektyviai veikti ir siekti užsibrėžtų rezultatų, t. y. pašalinti kliūtis, neleidžiančias siekti užsibrėžtų tikslų (Drucker, 1999) (Dromantaitė, 2012).

Apibendrinant galima teigti, kad sėkmingas karjeros planavimas – tai karjeros planavimas toje profesinėje veikloje, kuri atitinka prigimtinius žmogaus gabumus, siekius, galimybes, kuri turi paklausą darbo rinkoje. Karjeros planavimas ir valdymas apima asmenybės pažinimą, profesinės karjeros planus, darbinę bei mokymosi patirtį, kurie savo ruožtu veikia ir leidžia tobulinti profesinės karjeros pasirinkimą bei patį profesinės karjeros kelią ir sukurti visavertį pasitenkinimą karjera. Nėra vienos pačios geriausios strategijos, kuri būtų efektyvi visose situacijose. Individas turėtų pasirinkti kelias strategijas ir siekti karjeros tikslų, be to, pats individas turi būti lankstus ir prisitaikantis prie situacijos.

1.3. Socialinės rizikos šeima: vaiko perspektyva planuojant karjerą

Europoje iki 1600 metų nebuvo vaikystės sampratos. Į vaiką buvo žiūrima kaip į mažą suaugusįjį. Istorikas P. Ariesas įrodė, kad anksčiau vaikai buvo ignoruojami, išnaudojami, griežtai baudžiami. Tik apie 1800 – sius metus šis požiūris į vaikus ėmė keistis, atsirado įstatymai, ginantys vaikų interesus, ėmė formuotis psichologų suvokimas, kad vaikystėje patirti įvykiai daro įtaką suaugusiojo gyvenimui. Dabar vaikystė traktuojama, kaip svarbiausias žmogaus raidos etapas, kurio metu įgytas vaiko patyrimas turės įtakos tolesniems jo kaip asmenybės raidos etapams.

A.Suslavičius (1995) asmenybės socializaciją tapatina su socialiniu brendimu, vykstančiu veikiant grupei, kai formuojasi žmogaus pasaulėžiūra, charakterio savybės; tai išmokimo procesas, apskritai trunkantis visą gyvenimą ir apimantis tiek vaiko, tiek suaugusiojo elgesį. Dauguma raidos psichologų sutinka, kad tiek žmogaus prigimtis, tiek ugdymas yra svarbūs formuojantis kiekvienam individui. Nuo pat pirmųjų kūdikio gyvenimo akimirų prasideda jo socializacijos procesas, kurį galima apibūdinti kaip egzistuojančių elgesio normų ir vertybių sistemą, socialinių vaidmenų interiorizaciją, socialinės patirties perėmimą (Sakalauskas, 2000). Socializacija – individo tapimas visuomeniniu žmogumi, asmenybe. Pagrindiniai socializacijos mechanizmai – męgdžiojimas, įtaiga, konformizmas, sąmoningas siekimas pavyzdžiu, masinių komunikacijos priemonių ir kultūros poveikis. Socializacijos faktoriai – asmenys, grupės, organizacijos, institucijos, veikiančios socializacijos procesą (Sociologijos žodynas, 1993).

Šeimos įtaka vaiko socializacijai ypač svarbi. Ji gali vienaip ar kitaip paveikti vaiko socialinę raidą. Šeimoje vaikai gali išmokti socialaus elgesio taip pat, kaip ir asocialaus. Matydami ir pakartodami savo tėvų elgesį, vaikai įgyja adekvačius ar neadekvačius socialaus elgesio įgūdžius. L. Rupšienė pabrėžia, kad šeimoje vaikas mokosi funkcionuoti visuomenėje ir šis procesas sklandžiausiai vyksta šeimoje. Jeigu ši funkcija sutrinka, vaikui tampa sunkiau pritapti visuomenėje ir gyventi pilnavertį gyvenimą (Rupšienė, 2001). J. Leonavičius akcentuoja, kad žmogaus socializacija prasideda šeimoje ir trunka visą jo gyvenimą. Šio proceso metu individas išmoksta ir priima kultūrinės grupės normas ir vertybes (Leonavičius, 2004). Kaip teigia R. Žukauskienė, „žmogaus raidą sudaro kelios stadijos, ir kiekvienoje iš jų būdingi tam tikri, tik tam žmogui priskirtini sugebėjimai ir problemos“ (Žukauskienė, 1996, p. 267).

Kūdikis į šį pasaulį ateina kaip bejėgė būtybė, kuriai reikia aplinkinių globos. R. Žukauskienė (1996) kalbėdama apie kūdikystės etapą, išskiria sąveiką su artimiausia jam aplinka t.y. tėvais ir pabrėžia vaiko ir tėvų tarpusavio santykių svarbą šiame pirminiame vaiko socializacijos etape. Prisirišimo jausmas stiprėja kūdikiui augant, ir stipriausias būna apie 18-ą gyvenimo mėnesį. Saugaus prisirišimo jausmas skatina vaiko pažintinę ir socialinę raidą, nes vaikas drąsiai tyrinėja supančią aplinką. Vaiko ir tėvų sąveika ne visada yra sklandi. Kai kurie vaikai fiziškai ir psichiškai žalojami, patiria prievartą, jais nesirūpina. Taip yra todėl, kad nemažai tėvų nežino, koks yra normalus tam tikro amžiaus vaiko elgesys. Kitos blogo elgesio su vaiku priežastys gali būti tėvų psichinė liga, stresas, krizinės situacijos šeimoje, skurdas, izoliacija. Kalbant apie tolesnį vaiko raidos etapą – ankstyvąją vaikystę, autorė išskiria šias pagrindines tėvų auklėjimo bei elgesio tendencijas šiame etape: vaiko sėkminga raida priklauso nuo, to ar myli jį tėvai, ar yra švelnūs, ar priešingai, vaiką kritikuoja, įžeidinėja ir yra nuolat nepatenkinti. Vaikas gana anksti pradeda įsisąmoninti, kaip jis yra vertinamas savo tėvų. Nuo to priklauso, kaip jis reaguoja į aplinkos įvykius ir kokie santykiai su žmonėmis. Autoritarinių tėvų vaikai dažniausiai nepasitiki savimi, yra nelaimingi ir priešiški; viską leidžiančių tėvų vaikai mažiausiai pasitiki savimi, nemoka savęs kontroliuoti ir labiausiai yra nelaimingi. Autoritetingų tėvų vaikai labiausiai savimi pasitiki, save kontroliuoja, draugiški ir gerai mokosi. Tėvai dažnai baudžia savo vaikus, nes jiems atrodo, kad fizinė bausmė labai efektyvi, kadangi nutraukia klaidingą vaiko elgesį reikiamu momentu ir leidžia tėvams išlieti savo pyktį, tačiau gerokai geriau atimti privilegijas. Ir baudžiant, ir liepiant laikytis tvarkos vadovaujama elgesiui. Tėvai gali pasidaryti priešiški savo vaikams, kai juos nuolat kritikuoja ir įžeidinėja. Tokie vaikai verčiami nuolat nerimauti ir užsisklęsti savyje. Pagyrimu galima suteikti vaikui teigiamą atgalinį ryšį, didinantį jo savo vertės, kompetencijos ir pasitikėjimo jausmą. Vaiko Aš vaizdas priklauso nuo patirties, įgyjamos namuose. Yra stiprus ryšys tarp bent

vieno iš tėvų suteikiamos vaikui šilumos, teigiamo požiūrio į jį ir vaiko aukšto savęs vertinimo. Žemai save vertinančių vaikų tėvai šalti, priešiški savo vaikams.

R. Žukauskienė aptardama viduriniąją vaikystę, pabrėžia, kad šiame vaiko raidos etape išryškėja jo priklausomybė tam tikrai lyčiai, žmogiškumas ir individualumas. Šiame etape, jo socializaciją veikiančių jėgų (veiksnių) ratas taipogi plečiasi. Tik bendraudami ar kontaktuodami žmonės pažįsta vieni kitus ir pasiekia socialinę įvairovę (Žukauskienė, 1996).

Paauglystė – tai tapatumo arba vaidmenų sumaišties periodas. Šiuo periodu paauglys vis daugiau atitolsta nuo savo šeimos ir užmezga ryšius su bendraamžių grupėmis ir perima jų vertybes. Tačiau šeimos įtaka formuojantis paauglio tapatumui išlieka tokia pat svarbi. Pasak Žukauskienės, „nuo tėvų elgesio su paaugliu stiliaus labai priklauso, kaip paaugliui pavyks įveikti tapatumo krizę“ (Žukauskienė, 1996, p. 331). Pernelyg daug paauglių mano, kad iš tiesų niekas jų nemyli, niekam jie nerūpi, todėl dauguma jų jaučiasi niekam tikę, išgyvena neviltį, bejėgiškumą, nepilnavertiškumą, numenkina save (Campbell, 2000). Dėl to šiandienos paaugliai neretai vadinami „apatiška karta“, mėgdžiojančia suaugusiųjų tarpusavio santykius bei pamatines vertybes. Tai reiškia, jog paauglystės metu tėvai ir vaikai išgyvena sunkų ir rizikingą laikotarpį. Nepaisant daugybės kliūčių, namai paauglio gyvenime turi didžiausią įtaką. Paauglys gali būti didesnis, stipresnis, greitesnis ir kitais atžvilgiais pranašesnis už savo tėvus, bet emociškai jis vis dar yra vaikas. Jo kalbėsena ir eisena panaši į suaugusiųjų, jis dažnai vartoja vulgarius žodžius, ima rūkyti, jei turi blogų pavyzdžių šeimoje - neretai ima vartoti alkoholinius gėrimus (Campbell, 2000). Kaip teigia G. Navaitis, „nepakankamai materialiai aprūpintoje šeimoje paauglys neretai gyvena jo emocinei raidai ir identifikacijai nepalankioje aplinkoje, dėl to paauglys negali patirti visaverčio poilsio, jam nelengva plėtoti savo gabumus, pakankamai tenkinti fiziologinius poreikius“ (Navaitis, 2001, p. 13).

Šeima yra ta pirminė vaiko socializacijos institucija, įgalinanti vaiko Aš formavimąsi bei tapatinimąsi su bendraamžių grupėmis, ir kuri perteikia visuomenės sukauptą ir išpažįstamą sociokultūrinę patirtį bei vertybes ir tuo pačiu yra vaiko savęs tapatumo šaltinis. Šeimoje susiklostęs bendravimo ir vaikų auklėjimo stilius, šeimos tipologija, socialinis statusas ir esamas charakteris bendrakultūriniame kontekste atitinkamai parengia vaiką tolesniems gyvenimo etapams (Butvilas, 2004). Labai svarbus žmogaus gyvenimo etapas yra profesijos pasirinkimas, kuriame daug dėmesio skiriama socialiniam pagrindui kaip pirminės socializacijos rezultatui (Jovaiša, 1999).

Karjeros planavimas prasideda dar vaikystėje, kai vaikai susipažįsta su savo tėvų veikla, stebi televizijos laidas, mato aplinkinių žmonių užsiėmimus. Šis supratimas plečiamas pradinėje, vėliau vidurinėje mokykloje (Sharf, 2006). Karjeros valdymo vadove studentui (2012) rašoma, kad suaugusieji vaikui yra svarbūs profesinių vaidmenų atstovai ir modeliai, vaikams suteikiantys žinių apie karjeros galimybes. Šie svarbūs asmenys yra pirmiausia tėvai. Vaikai žaisdami vaidmenų

žaidimus, dažnai imituoja tėvų darbus. Taigi, labai dažnai karjeros sprendimai, kuriuos daro jaunuoliai ar suaugę asmenys yra paremti tuo, su kokių profesijų atstovais jie bendravo ar susipažino būdami vaikais ir tuo, kokį įspūdį jiems padarė šie asmenys (Karjeros valdymo vadovas studentui, 2012).

E. L. Heras ir S.H. Krameris (1984) nurodo, kad tėvų pagalba renkantis profesiją reikalinga šiose srityse:

- ❖ Tėvai paskatina ir padeda vaikams analizuoti savo interesus, sugebėjimus, jų galimybių ribas.
- ❖ Padeda vaikams pažinti ir susieti labiausiai tėvų pažįstamų profesijų darbuotojų savybes, darbo sąlygas, gyvenimo stilių, darbo perspektyvas.
- ❖ Diskutuoja apie savo ir kitų žmonių darbo vertybes.
- ❖ Aptaria šeimos ekonominę padėtį ir padeda jaunimui susidaryti mokymosi ir profesinės raidos planus, atitinkančius finansines šeimos galimybes.
- ❖ Skatina ir informuoja vaikus, kaip jie galėtų pasinaudoti giminių, draugų, pažįstamų, bendradarbių, bendruomenės ir valstybės žiniomis bei patyrimu ir pagalba planuojant savo profesinę ateitį ir ruošiantis jai.
- ❖ Rodo pavyzdį ir padeda vaikams sunkiais brandos metais susidaryti ir išlaikyti pozityvų savęs vertinimą.
- ❖ Skiepija nuostatas, jog visi žmonės verti pagarbos, nesvarbu kokias pozicijas jie užimtų.
- ❖ Sudaro situacijas, kuriose jų vaikai pratinasi apsispręsti ir imtis atsakomybės už savo sprendimų pasekmes.
- ❖ Bendrauja su mokykla stengdamiesi, kad vaiko patyrimas ir konsultavimas namuose bei mokykloje maksimaliai atitiktų jo poreikius.
- ❖ Skatina vaikus numatyti daugybę mokymosi ir profesijos pasirinkimo alternatyvų, apgalvoti juos vengiant stereotipų ir „etikečių klįjavimo“.
- ❖ Jautriai reaguoja ir padeda išsiaiškinti abejones ir nepasitikėjimą savo jėgomis, kai vaikai būna blogos nuomonės apie save ir profesinę ateitį.
- ❖ Nedejuodami, jog neturi reikiamos informacijos, padeda vaikams susirasti reikiamos informacijos šaltinių ir kompetentingų specialistų.
- ❖ Išsiaiškina santykius tarp tam tikrų mokymosi ir profesijos įgijimo būdų, numato, kaip gali padėti jaunimui efektyviau planuoti savo mokymąsi.
- ❖ Sudaro galimybes dirbti namuose ir bendruomenėje, priprasti prie atsakomybės. (Petrauskaitė R, 1996, 102-103pl).

Šiame darbe aptariamos socialinės rizikos šeimos ir jose augančių vaikų perspektyva planuojant savo karjerą. Neretai Lietuvoje visos šeimos, kurioms reikalinga kokia nors pagalba iš šalies, įvardijamos kaip „asocialios“. Daugiau kaip prieš dešimtmetį iškeltas tokio termino korektiškumo klausimas, pirmiausia dėl etinių ir kalbinių aspektų. Kalbininkų patarimu, oficialiai nuspręsta atsisakyti „asocialios šeimos“ sąvokos, o vietoj jos pasiūlyta vartoti „socialinės rizikos šeimos“ arba „probleminės šeimos“ sąvokas. Vis dėlto, šiandien tiek buitiniame, tiek socialiniame, tiek moksliniame, o neretai ir teisiniame kontekstuose galime sutikti sąvoką „asociali šeima“, kai kalbama apie šeimas, esančias socialinės rizikos situacijose.

Išskiriami struktūriniai - funkcionalūs šeimų tipai, bandantys formuluoti išvadas apie šeimos socialinės adaptacijos laipsnį:

- **sėkmingos** šeimos - gerai atlieka savo funkcijas, sugeba greitai adaptuotis prie vaiko poreikių ir tinkamai juos auklėja.

- **rizikos grupės** šeimos - nepilna šeima, kurioje per mažos pajamos, yra nedarbingų suaugusių šeimų narių;

- **nenusisekusios** šeimos - nesugebančios atlikti šeimai būtinų funkcijų, sunkiai pritampančios prie naujų sąlygų, yra žemo socialinio statuso.

- **asocialios** šeimos. Tarp šeimų narių dažni amoralūs elgesio atvejai, teisės bei etikos normoms prieštaraujantis gyvenimo būdas. Gyvenamoji aplinka neatitinka net minimalių higieninių sąlygų. Vaikų auklėjimu, netgi priežiūra, čia nesirūpinama, dėl to jie ne tik badauja, bet ir tampa fizinio ar seksualinio smurto, prievartos aukomis (Leliūgienė, 2003).

Disfunkcinės, asocialios ir rizikos grupei priklausančios šeimos – viena skaudžiausių modernios visuomenės problemų. Tokių šeimų yra visuose pasaulio kraštuose, tačiau tarptautinius ekspertus stebina tai, kad Lietuvoje tokių šeimų skaičius sparčiai didėja, kad turinčios vaikų asocialios ir disfunkcinės šeimos yra remiamos valstybės, nors lėšos atitenka ne vaikams, o tokių šeimų asocialiems poreikiams tenkinti (Kvieskienė, 2005).

Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi ir saugumui (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas, žin., 2006, Nr. 17-589). Socialinės rizikos šeimų gali būti įvairių, kadangi yra daug socialinės rizikos veiksnių, t.y. veiksnių, galinčių sukelti nepageidaujamą poveikį žmogaus sveikatai, socialinei

aplinkai, veiklai (Andrašiūnienė, 2007). Kaip teigia J. Guščinskienė ir G. Kondrotaitė (2006), „socialinės rizikos šeimos – tai šeimos kaip socialinio instituto ir kaip mažos pirminės socialinės grupės tipas, kuris dėl savo ypatybių neatitinka savo paskirties ir nevisiškai vykdo savo funkcijas, yra labiau veikiamas neigiamų socialinių veiksnių ir koreliuoja su socialinės rizikos grupėmis, kurios kelia grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui“ (Guščinskienė, Kondrotaitė, 2006, p. 15). Pasak Burton, „socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje vyrauja krizė dėl to, kad vienas ar keli šeimos nariai piktnaudžiauja psichoaktyviosiomis medžiagomis; yra priklausomi nuo azartinių lošimų; neprižiūri savo vaikų, leidžia jiems valkatauti, elgetauti; dėl turimos negalios, skurdo, socialinių įgūdžių stokos negali ar nemoka prižiūrėti vaikų; naudoja psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą; gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams (Burton, 1990, p.14).

Leliūgienė teigia, kad „socialinės rizikos šeima – tai šeima, kurios socialinis funkcionavimas dėl objektyvių ar subjektyvių priežasčių sutrikdytas. Ji neišvengiamai yra nevisavertiškumo būsenos. Tai pabėgėlių šeimos, daugiavaikės, auginančios neįgalius vaikus, nepilnos šeimos. Potenciali socialinė rizika gali atsirasti nepalankiomis ekonominėmis ir psichologinėmis sąlygomis, dėl sunkumų auklėjant vaikus, kylant šeimos narių konfliktams, girtuokliaujant, dėl priklausomybės narkotikams, žiauraus elgesio šeimoje, pirmiausia – vaikų atžvilgiu“ (Leliūgienė, 2003, p. 289). R. Dahrendorf išskiria atskirą grupę žmonių, tam tikrą visuomenės sluoksnį, pavadindamas jį užribio klase. Jis nurodo šitokius pagrindinius šiai klasei būdingus bruožus: „...silpni ryšiai su darbo aplinka, piktnaudžiavimas alkoholiu ir narkotikais, nesantuokiniai vaikai, ilgalaikė priklausomybė nuo socialinės paramos ir, bent jau vyrams, polinkis į nusikalstamą elgesį...“ (Dahrendorf, 1996, p. 226). L. Žalimienė (2004) analizuoja socialinės atskirties sampratą bei probleminių šeimų padėtį. Autorės nuomone, jei socialinės grupės (pavyzdžiui, probleminės šeimos) ilgesnį laiką gyvena materialiniame nepritekliuje, patenka į socialinę atskirtį, kuri formuojasi palengva, asmenys praranda galimybę tinkamai dalyvauti visuomenės gyvenime. Autorės nuomone, tinkamai vykdant valstybės programas tam tikroms socialinėms grupėms būtų galima sumažinti socialinę atskirtį ir skurdo kultūros plitimą (Žalimienė, 2004). Pastaruoju metu vis daugiau dėmesio skiriama socialinės rizikos šeimoms ir vaikams, augantiems jose, pastebimas socialinės anomijos (normų nuvertinimo) formavimasis, keliantis nemažai socialinių problemų (Leonavičius, 2005).

Socialinės rizikos šeimos, kaip socialinio instituto ir kaip mažos pirminės socialinės grupės tipas, dėl savo ypatybių neatitinkantis savo paskirties ir iki galo neįvykdantis savo funkcijų, yra labiau veikiamas neigiamų socialinių veiksnių bei sąveikauja su socialinės rizikos grupėmis, keliančiomis grėsmę normaliam visuomenės funkcionavimui (Kondrotaitė, 2006). Neatsitiktinai socialinės rizikos šeimos yra priskiriamos socialinei atskirčiai bei užribio klasei (Mikulionienė, 2005).

Vaikai, gyvenantys socialinės rizikos šeimose, patiria daugiau neigiamų emocinių ir elgesio problemų bei mokymosi sunkumų mokykloje nei jų bendraamžiai: tokie vaikai dažniau gauna blogesnius pažymius mokykloje, yra linkę į žemesnio lygio išsipareigojimus, padaro nemažai nusikaltimų, yra linkę į delinkventišką elgesį (Palujanskienė, 2002; Gerard, Buehler, 2004; Kondrotaitė, Butvilas, 2007). Kadangi rizikos grupės vaikai dažnai jaučiasi nesaugiai, nepatiria globos, todėl juos užvaldo neviltis, kurios rezultatas „išmoktas bejėgiškumas“ (iš neigiamos patirties kilęs įsitikinimas, kad rezultatas nepriklauso nuo pastangų) (Berns, 2009).

Iš vaikų globos institucijų ar socialiai apleistų šeimų išėję vaikai sunkiai prisitaiko prie šiuolaikinio gyvenimo ritmo, negali konkuruoti rinkdamiesi studijas, įsigydami išsilavinimą, o vėliau įsitvirtinti ir darbo rinkoje (Kvieskienė, 2003).

Jeigu vaikas neturi mylinčios ir skiriančios jam pakankamai dėmesio (ne pinigų) šeimos, greičiausiai jis turės mokymosi motyvacijos, elgesio ar psichologinių problemų (Malinauskas, 2011).

Apibendrinus galima teigti, kad socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi ir saugumui. Vaikai iš šių šeimų sunkiai prisitaiko prie šiuolaikinio gyvenimo ritmo, negali konkuruoti rinkdamiesi studijas, įsigydami išsilavinimą, o vėliau įsitvirtinti ir darbo rinkoje. Suaugusieji, ypač tėvai, vaikui yra svarbūs profesinių vaidmenų atstovai ir modeliai, vaikams suteikiantys žinių apie karjeros galimybes. Nuo sėkmingos vaiko socializacijos šeimoje priklauso profesinės karjeros pasirinkimas ir sėkmė.

1.4. Socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijos modelis

Profesinio apsisprendimo, kaip vieno iš karjeros sprendimų, sėkmingumas sąlygoja tolesnę karjeros eigą. Mokslininkai, nagrinėjantys karjeros klausimus, (Arnold, 1997; Nathan, Hill, 1992; Hodkinson, 1996; Gati, 1986 ir kt.) atkreipia dėmesį į tai, kaip teisingai žmogui apsispręsti (Stanišauskienė, 2004). Siūlomi įvairūs sprendimo priėmimo modeliai, profesijų pasirinkimo metodikos ir technologijos. Arnold pristato Parson (1909) išryškintas tris profesinio apsisprendimo sąlygas. Tam, kad teisingai pasirinktų profesiją, žmogus turi turėti:

- Aiškų supratimą apie save: savo siekius, galimybes, interesus, ambicijas, motyvus bei ribotus išteklius;

- Žinių apie įsidarbinimą, kompensacijas, galimybes ir perspektyvas skirtingose darbų srityse;
- Gebėjimų suderinti šių dviejų grupių faktus (Arnold, 1997, p.95).

Philips ir kt. (1985) išskiria tris sprendimo priėmimo stilius:

- Racionalusis. Jis apima sisteminių įvertinimą ir loginį apgalvojimą, taikant laiko perspektyvą.
- Intuityvusis. Akcentuojamas emocinis veiksnys. Pasikliaujama jausmais, fantazijomis ir įsivaizdavimais. Atsakomybė už sprendimą prisiimama tik tada, kai jis grįstas „gera savijauta“.
- Priklausomas. Šiuo atveju žmogus neprisiima atsakomybės už sprendimą. Ji perkeliama kitiems žmonėms ar atsitiktiniams įvykiams. Taip apsisprendžiantieji yra pasyvūs ir nuolaidūs, lengvai paveikiami kitų žmonių ekspektacijų (Stanišauskienė, 2004).

Ne kiekvienas iš šių sprendimo priėmimo stilių tinka bet kuriam žmogui, tačiau visi šie stiliai yra labai vertingi. Vondracek (1990), Callanan (1992), Arnold (1997), remdamiesi tyrimais, įvardina profesinio apsisprendimo klaidų priežastis:

- ❖ Žinių apie savo galimybes ir interesus stoka;
- ❖ Vidinis konfliktas, kylantis tarp dviejų ar daugiau patrauklių galimybių;
- ❖ Informacijos apie darbo rinką stoka;
- ❖ Neadekvatus supratimas apie tai, ką žmonės iš tiktųjų daro įvairiose veiklos srityse (Stanišauskienė, 2004).

Karjeros pasirinkimas yra apgalvotas procesas, tačiau pasitaiko, kad dauguma žmonių netinkamai pasirenka profesijas neįvertinę savo talentų ir norų. Savęs suvokimas yra kertinis karjeros valdymo akmuo. Jei asmuo nesuvoks savo talentų, interesų ir to, kokiam gyvenimo būdui teikia pirmenybę, tinkamą karjeros kelią jis pasirinks tik atsitiktinai (Petkevičiūtė, 2006). Savęs suvokimas turi būti derinamas su pasitenkinimo įvairiomis specialybėmis suvokimu. Tačiau darbo patirties trūkumas, susiformavę stereotipai apie karjerą ir neišsamios žinios apie tam tikras profesijas mažina profesinės informacijos plėtojimo galimybes.

Karjeros sprendimų priėmimo kriterijai – tai veiksniai, į kuriuos reikėtų atsižvelgti priimant karjeros sprendimus. Šie veiksniai paprastai turi didesnės ar mažesnės įtakos daugumos žmonių karjeros pasirinkimams nepriklausomai nuo to, ką mes apie juos manome. Taigi galime pasakyti, kad jie objektyviai veikia karjeros pasirinkimo situacijoje.

Karjeros sprendimų tyrinėtoja Anne Roe (1990) teigia, kad mūsų karjeros (profesijos, mokymosi, darbo) sprendimų priėmimui įtakos turi tokie žemiau išvardinti veiksniai (pagal Reardon era I, 2000): lytis, bendra ekonomikos būklė, šeima (etniškumas), atsitiktinumas, draugai, vedybinis statusas, mokymosi galybės, įgyti specialieji įgūdžiai, fizinės charakteristikos, pažintiniai ar

specialūs įgimti gebėjimai, temperamentas ir asmenybė, interesai ir vertybės. Visi veiksniai veikia kartu, sąveikaudami vienas su kitu. Nesvarbu, ar žmogus jaunas, ar senas, jo šeimos nariai bei kiti jam svarbūs asmenys gali padėti arba trukdyti tinkamai apsispręsti. Jaunesniems žmonėms gali iškilti problemų bendraujant su tėvais; vyresniems – su sutuoktiniais, partneriais, vaikais. Žmonėms, kurie yra pernelyg artimai susiję su kitais šeimos nariais, gali būti labai sunku nuo jų psichologiškai atsiriboti, kada tenka priimti asmeninius sprendimus (Karjeros valdymo vadovas studentui, 2012).

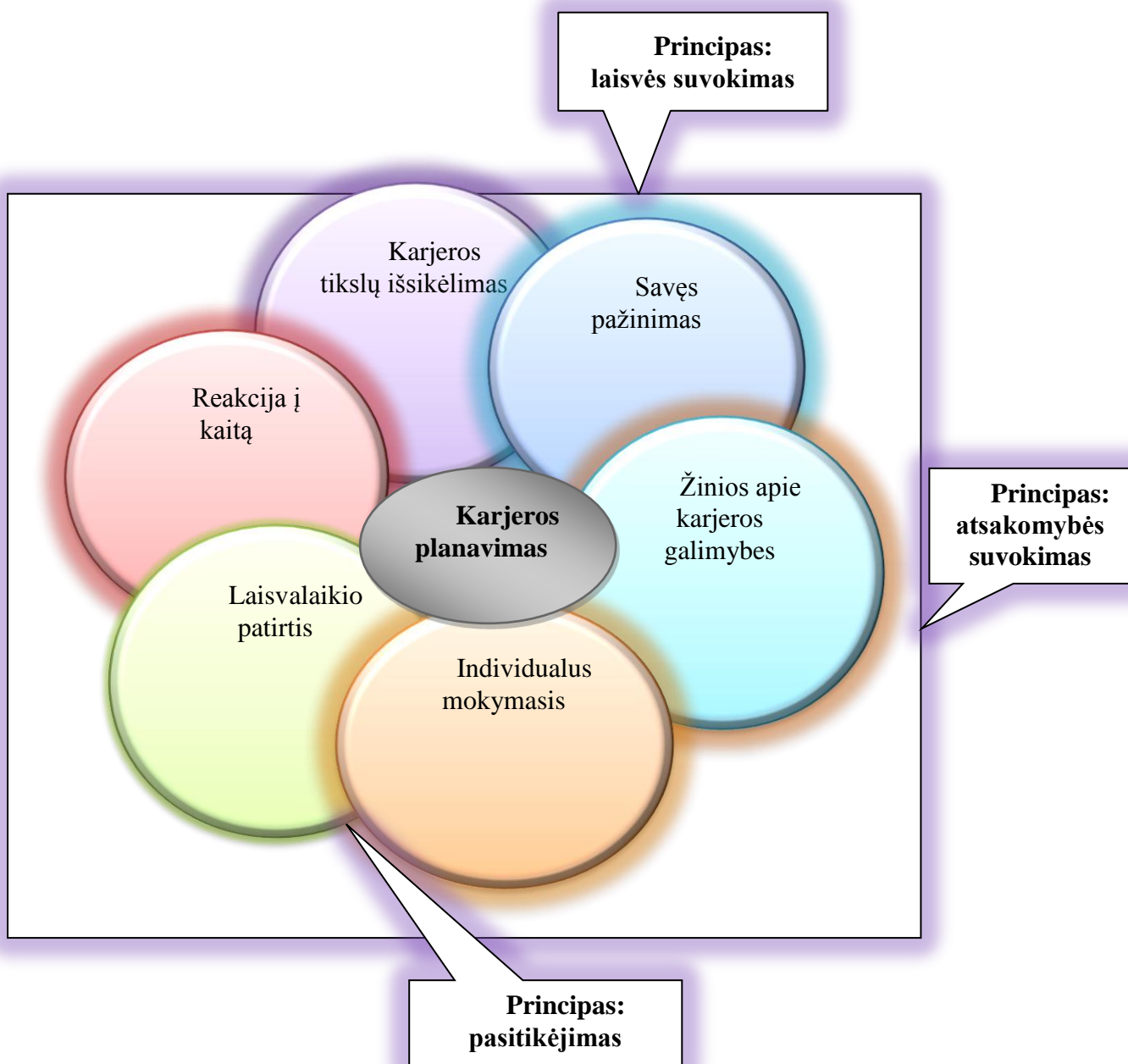
Karjeros konstravimo procesas susideda iš keleto pagrindinių etapų, kuriuos galima suskirstyti į dvi stadijas – bendrąją ir konkrečiąją (2 lentelė).

2 lentelė

Karjeros konstravimo proceso pagrindinių etapų stadijos pagal A. Valicką ir kt. (2012)

Bendroji stadija	Konkrečioji stadija
<ul style="list-style-type: none"> • Laisvės suvokimas; • Atsakomybės suvokimas; • Įsisąmoninimas, kad valdote savo sprendimus, įskaitant karjeros sprendimus; • Karjeros sprendimų išskirtinumo ir ypatumų suvokimas; • Savęs kaip priimančiojo sprendimus pažinimas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Gyvenimo ir karjeros vizijos kūrimas; • Karjeros tikslų išsikėlimas ir strategijų pasirinkimas; • Konkretaus sprendimo poreikio nustatymas išsikeltų karjeros tikslų ir strategijų kontekste; • Sprendimui įtakos turinčių veiksnių nustatymas ir savo karjeros sprendimo kriterijų įvardijimas; • Kokybiškos sprendimui reikalingos informacijos pasitelkimas ir apdorojimas.

Žemiau pavaizduotas socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų modelis (žr. 2 paveikslą), kuriame išskirtos diagnostinių blokų dalys: karjeros tikslų išsikėlimas, savęs pažinimas, žinios apie karjeros galimybes, individualus mokymasis, laisvalaikio patirtis, reakcija į kaitą. Įsiterpiančios būsenos: laisvės suvokimas, atsakomybės suvokimas, pasitikėjimas. Visa tai apima karjeros planavimo procesą. Asmenybės lygiu vaikai patys planuoja karjerą, o ugdytojai nukreipia atitinkama linkme išbandant ir pasirenkant sau tinkamiausias strategijas.

2 pav. Socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų modelis (sudaryta autorės)

Apibendrinus galima teigti, kad norėdamas teisingai pasirinkti profesiją žmogus turi turėti aiškų supratimą apie save, savo siekius, galimybes, interesus, žinoti apie įsidarbinimą, galimybes ir perspektyvas skirtingose darbų srityse ir gebėti naudotis žiniomis. Pagrindinės įsiterpiančios būsenos egzistuoja šios: pasitikėjimas, laisvė ir atsakomybė.

2. TYRIMO METODOLOGIJA IR METODIKA

2.1. Tyrimo metodologija

Šiame darbe remiamasi šiais požiūriais ir koncepcija:

- *Holistiniu požiūriu* į karjeros planavimą. Remiamasi lotyniška karjeros („carraria“) samprata, kuri reiškia žmogaus gyvenimo kelią, kur kiekvienas turi savo gyvenimo istoriją. Miller-Tiedeman‘s (iš Sharf, 2006) teigia, kad gyvenimas yra karjera, nes darbinė aplinka, šeima, visuomenė veikia viena kitą. Tokiu atveju, karjeros planavimas tampa integruotu gyvenimo planavimu (Hansen iš Sharf 2006, Sakalas, Šalčius, 1997).
- *Ugdymas karjerai suvokiama kaip savivaldi sistema*. Galima skirti du pagrindinius ugdymo sistemų tipus: pirmąjį apibūdina ugdymo valdymas asmenybės lygmeniu, o antrąjį – valdymas socialiniu lygmeniu (Bitinas, 2006). Asmenybės lygiu vaikai patys planuoja karjerą, o ugdytojai nukreipia atitinkama linkme išbandant ir pasirenkant sau tinkamiausias strategijas.
- *Mokymosi visą gyvenimą koncepcija*. Mokymosi visą gyvenimą memorandumė (2001) sakoma, kad mokymasis yra pagrindinis dalykas, siekiant pilietiškumo, didinant užimtumą, padedantis išsaugoti ekonominį konkurencingumą ir galimybę dirbti. Visa mokymosi veikla, vykstanti bet kuriame amžiaus tarpsnyje siekiant tobulinti asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities kompetencijas asmenims yra labai svarbi norint išlikti darbo rinkoje ar kilti karjeros laiptais. Dauguma mokslininkų (Augienė, 2009; Kučinskienė, 2003; Stanišauskienė, 2004; Longworth, 2007 ir kt.) akcentuoja, kad karjera tai visą gyvenimą trunkanti asmens mokymosi ir darbo patirčių seka. Sparti darbo rinkos poreikių kaita ir žinių tapimas esmine sėkmės sąlyga konkurencija grįstoje rinkos ekonomikoje kelia naujus reikalavimus ir žmogui. Todėl nuolatinis mokymasis tampa būtinybe. Nuolatinį mokymąsi itin stimuliuoja tiek pačios visuomenės dinamiškumas, tiek tradicinių žinių spartus nuvertėjimas, jų eksponentiškas augimas, tiek noras gyventi ir dirbti naujoviškai, sparčiai perimti naujoves ir pan. Mokymosi visą gyvenimą būtinybę diktuoja neišvengiamos globalizacijos, darbo pasaulio, mokslo žinių ir informacinių technologijų plėtra (Augienė, 2009).

2.2. Tyrimo metodai ir organizavimas

Duomenų rinkimo metodas. Pusiaus struktūruota anketa.

Tyrimo tikslas: atskleisti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijas. Tyrime dalyvavo 21 respondentas – visi socialinės rizikos šeimų vaikai, lankantys vaikų dienos centrą. Visiems tiriamiesiems buvo pateiktos anoniminės anketos su atviro ir uždaro tipo klausimais. Anketavimo privalumai – atsakymai objektyvūs, nes nėra tiesioginio respondentų ir tyrėjo kontakto (Kardelis, 2002). Anketos pateikiamos šio darbo priede. Tidikio (2003) teigimu, kokybinio tyrimo metodika leidžia giliau pažvelgti į tiriamąjį objektą, tyrinėti tam tikrai žmonių grupei būdingą situaciją (Tidikis, 2003). B. Bitinas (2008) pažymi, kad kokybinis tyrimas tai socialinės patirties nagrinėjimo priemonė ir pagrindas priimti diagnostinius sprendimus apie pažinimo objektą (Bitinas, 2008).

Tyrimo etika. Tyrimui atlikti buvo atsiklausta visų respondentų ir gauti sutikimai. Tyrimas organizuotas X vaikų dienos centre, pateikiant respondentams iš anksto paruoštus klausimus. Visi respondentai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, rezultatų naudojimu.

Anketos struktūra: anketoje pateikti 23 klausimai, iš jų 15 klausimų uždaro tipo ir 6 atviri klausimai (žr. 1 priedą). Pirmi du klausimai – apie tiriamųjų lytį ir amžių. Kiti klausimai suformuluoti pagal tokius diagnostinius blokus:

- Karjeros tikslų išsikėlimas ir strategijų pasirinkimas;
- Savęs pažinimas;
- Žinios apie karjeros galimybes;
- Sprendimo priėmimas;
- Karjeros pokyčių valdymas. Individualus mokymasis;
- Laisvalaikio patirtis;
- Reakcija į kaitą;
- Nuolatinis mokymasis;
- Mokymosi kryptis;
- Profesijos pasirinkimas.

Anketos pagrindimui pateikiamos sąsajos tarp diagnostinių blokų ir teorinių pagrindimų (žr. 3 lentelę).

Sąsajos tarp diagnostinių blokų ir teorijos pagrindimo

Diagnostiniai blokai	Autorius
<p>Karjeros tikslų išsikėlimas ir strategijų pasirinkimas.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kuo norėtum būti baigęs (usi) mokyklą? 2. Ar tu planuoji kuo norėtum dirbti? 3. Planuodamas(a) savo ateitį siekčiau 4. Karjeros siekčiau todėl, kad: 	Damkauskienė; Mysior 2006; Karjeros valdymo vadovas studentui, 2012
<p>Savęs pažinimas</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kaip Tau sekasi mokytis? 2. Koks tavo mėgstamiausias dalykas (dalykai)? 3. Kokioje popamokinėje veikloje dalyvauji mokykloje? 4. Kokia veikla tave nervina? 5. Išvardink savo stipriąsias savybes. 6. Išvardink savo silpnąsias savybes. 	G. Valickas ir kt. 2008; R. Petrauskaitė, J. Holland, D. Super, A. Roe ir kt.
<p>Žinios apie karjeros galimybes.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Informacijos apie tai kaip reikia planuoti savo karjerą ieškau: 	Augustinienė, 2007
<p>Sprendimo priėmimas (kaip žmogus priima sprendimus, kaip supranta, kuris sprendimas yra teisingas).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kas Tau pataria renkantis profesiją? 2. Kaip šeimos nariai tau padeda priimti sprendimus dėl būsimos profesijos? 3. Renkantis profesiją svarbiausia man yra: 	Augustinienė, 2007
<p>Karjeros pokyčių valdymas. Individualus mokymasis</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jei suprasi, kad pasirinkai netinkamą profesiją ar mėginsi ją keisti? 2. Kaip galima pastebėti, kad reikia kažką keisti savo gyvenime? 	G. Valickas ir kt. 2008; Augustinienė, 2007
<p>Laisvalaikis (asmeninis gyvenimas)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ką labiausiai mėgsti veikti laisvalaikiu? 	G. Valickas ir kt., 2008
<p>Reakcija į kaitą (Vis spartesnė darbo rinkos poreikių kaitos dinamika)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kodėl yra labai svarbu atsakingai pasirinkti profesiją? 	D. Augienė, 2009, Pukelis, 2003.
<p>Nuolatinis mokymasis.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Kiek laiko galėtum skirti mokymuisi, kad pasiektum savo tikslus? 	Turner ir Lapanas, 2005; Augienė, 2009 ir kt.
<p>Mokymosi kryptis</p> <p>Koks tavo mėgstamiausias dalykas (dalykai)?</p>	Augustinienė, 2007
<p>Profesijos pasirinkimas (Karjera kaip profesija).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ar jau domėjaisi apie profesiją, kurią norėtum įgyti? 2. Kokios asmeninės savybės reikalingos profesijai, kurią norėtum pasirinkti? Jei gali, išvardink bent vieną 3: 	Augustinienė, 2007; Laužackas, 2005; Damkauskienė; Mysior, 2006

Duomenų rinkimo metodas. Rašinio analizė

Tikslas. Rašinio metodas sudarė sąlygas atskleisti vaikų nuostatas apie karjeros planavimą. Vaikai rašė rašinį „Kodėl rinksiuosi tokią profesiją?“ Rašinys, kaip informacijos rinkimo apie įvairius kasdieninio vaikų gyvenimo reiškinius metodas, suteikia jiems galimybę pasisakyti. Be to, 10–12 m. vaikams tai gerai žinoma mokyklinės veiklos rūšis, todėl tai jų neapsunkina (Šaparnytė, 2007). Rašinys suteikia vaikui galimybę aprašyti ir paaiškinti įspūdžius, samprotavimus, susitelkti, įprasminti situaciją suvokti savo vidinį pasaulį ir yra vaiko kaip individo pažinimo metodas, išsamiai informuojantis apie jau turimas naujas objektų grupes. Vaikų pasisakymai leidžia gauti įvairesnės informacijos apie tiriamą reiškinį bei pačiam tyrėjui sužinoti tai, ko jis nežinojo (Bitinas, 2006).

Duomenų analizės metodas. Turinio (content) analizės metodas

Šis metodas sudarė sąlygas:

- apibendrinti socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų teorinius aspektus;
- išanalizuoti pusiau struktūruotos anketos atviro tipo klausimus. Atviro tipo klausimai buvo analizuojami pagal kokybiniui tyrimui keliamus reikalavimus (Žydzžiūnaitė, Rupšienė, Bitinas, 2008);
- atskleisti rašinyje išreikštas vaikų nuostatas apie karjeros planavimą. Gauti duomenys buvo kategorizuojami pagal kokybiniui tyrimui keliamus reikalavimus (Žydzžiūnaitė, Rupšienė, Bitinas, 2008).

Duomenų analizės metodas. Statistinė duomenų analizė

Statistinė duomenų analizė leido apdoroti ir apibendrinti pusiau struktūruotos anketos rezultatus. Tyrimo duomenys apdoroti MS Excel, 2007 ir SPSS 16.0 (Statistical Package for the Social Sciences).

Tyrimo duomenų administravimas. Anketoje esantys teiginiai buvo koduojami naudojantis standartizuotomis kodavimo instrukcijomis ir sudaroma kompiuterinė testavimo duomenų matrica. Duomenų kodavimo ir perkėlimo procedūrų patikimumui įvertinti pakartotinai koduota ir suvesta 5% atsitiktinai atrinktų testo lapų. Kodavimo klaidų skaičius neviršijo 0,3%.

Lentelės ir grafikai sukurti bendraisiais redaktorais.

Norėdami išgryninti sąsajas, apie šeimos narių vaidmenį priimant sprendimus dėl būsimos profesijos [7 klausimas], buvo pasirinktas skaičiuoti koreliacijos koeficientas tarp kintamųjų (pagal Pirsono koeficiento reikšmes). Koreliacijos stiprumas interpretuojamas pagal Leonavičienę (2007):

Koreliacijos koeficiento reikšmė	Interpretacija
- Nuo 0,9 iki 1,0 arba nuo -0,9 iki -1,0	Labai stipri koreliacija
- Nuo 0,7 iki 0,9 arba nuo -0,7 iki -0,9	Stipri koreliacija
- Nuo 0,5 iki 0,7 arba nuo -0,5 iki -0,7	Vidutinė koreliacija
- Nuo 0,3 iki 0,5 arba nuo -0,3 iki -0,5	Silpna koreliacija
- Nuo 0,3 iki -0,3	Koreliacija nereikšminga

Koreliacijos koeficientas buvo skaičiuojamas su 0,05 reikšmingumo lygmeniu.

Rezultatų analizei buvo panaudoti suminių (kaupiamųjų) procentų grafikai. Suminiai procentai sukaupia kintamųjų reikšmių procentines išraiškas nuo 0 iki 100%. Staigus grafiko kilimas rodo žymų procentinį padidėjimą pereinant prie gretimos kintamojo reikšmės.

Iš pirminės duomenų bazės sudarytos atsakymų į kiekvieną anketos klausimą pasiskirstymų lentelės. Kiekvienam anketos klausimui pateikiamas atsakymų variantų skaičius ir jų pasiskirstymas procentais. Klausimams, į kuriuos atsakant buvo galima pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą, pasiskirstymo procentas apskaičiuotas kiekvienam atsakymo variantui.

Tyrimo imtis ir sociodemografiniai kintamieji. Tyrimas atliktas 2015 m. Tyrime dalyvavo 21 skirtingo amžiaus tarpsnio vaikas iš socialinės rizikos šeimų. 2 vaikai – 9 metų, 2 vaikai – 10 metų, 5 vaikai – 11 metų, 3 vaikai – 12 metų, 5 vaikai – 13 metų, 3 vaikai – 14 metų ir 1 vaikas – 16 metų. Demografiniai duomenys apie tyrime dalyvavusius tiriamuosius pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė

Tyrimo dalyvavusių tiriamųjų demografiniai duomenys

Klausimas	Atsakymai	Respondentų skaičius
Lytis	Berniukas	8
	Mergaitė	13
Amžius	9 m.	2
	10 m.	2
	11 m.	5
	12 m.	3
	13 m.	5
	14 m.	3
	16 m.	1
4 lentelės tęsinį žr. kitame psl.		

4 lentelės tęsinys

Tu gyveni	Mieste	17
	Kaime	4
Tu gyveni	Su mama ir tėčiu	17
	Su mama	4
	Su tėčiu	0
	Globos įstaigoje	0

Remiantis 4 lentelės duomenimis, tyrime dalyvavo daugiau mergaičių (13) nei berniukų (8). Daugiausia tiriamųjų buvo 11 ir 13 metų (po 5 tiriamuosius), 12 ir 14 metų po tris tiriamuosius, 9 metų – du respondentai, 10 metų – du respondentai ir 16 metų vienas respondentas. Dauguma vaikų gyvena mieste (17) ir tik 4 tiriamieji – kaime. Didžioji dauguma gyvena pilnoje šeimoje – net 17 tiriamųjų paminėjo, jog gyvena kartu su mama ir tėčiu, o 4 respondentai atsakė, kad gyvena tik su mama.

3. SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMŲ VAIKŲ KARJEROS PLANAVIMO STRATEGIJŲ TYRIMAS

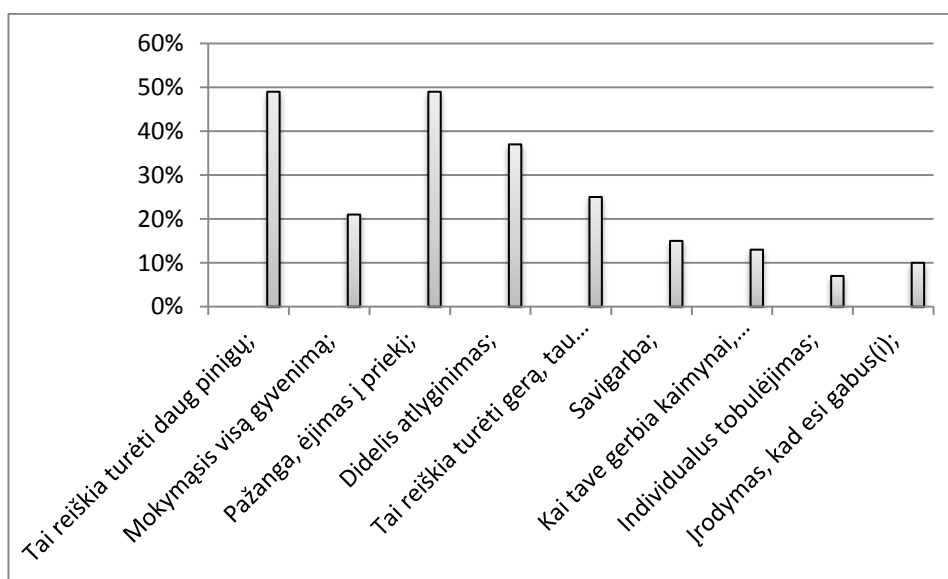
3.1. Anketos tyrimo rezultatai ir jų analizė

Karjeros tikslų išsikėlimas ir strategijų pasirinkimas

Pirmuoju diagnostiniu bloku, kurį sudaro 4 klausimai, siekta išsiaiškinti ar socialinės rizikos šeimų vaikai kelia sau karjeros tikslus, ar renkasi kokias nors strategijas tiems tikslams pasiekti. Karjeros valdymo vadove studentui (2012) rašoma, jog visas idėjas apie savo darbinę ateitį galima laikyti karjeros planais ir tikslais. Išanalizavus atsakymus į klausimus galima teigti, kad socialinės rizikos šeimų vaikai kelia sau karjeros tikslus ir renkasi strategijas tiems tikslams pasiekti.

Respondentų buvo klausama ar jie planuoja, kuo norėtų dirbti? Didžioji dauguma jau turi planų ateičiai (88%) ir tik 12% tiriamųjų nežino kuo norėtų dirbti baigę mokyklą.

Žmogus yra svarbiausias karjeros kūrėjas, realizuotojas ir vertintojas. Karjeros pasirinkimas yra apgalvotas procesas, tačiau pasitaiko, kad dauguma žmonių netinkamai pasirenka profesijas neįvertinę savo talentų ir norų. Savęs suvokimas yra kertinis karjeros valdymo akmuo. Jei asmuo nesuvoks savo talentų, interesų ir to, kokiam gyvenimo būdui teikia pirmenybę, tinkamą karjeros kelią jis pasirinktinais (Petkevičiūtė, 2006). Norint suprasti ar tiriamieji suvokia sąvokos „karjera“ prasmę, tiriamųjų buvo klausama, kas jų nuomone yra „karjera“? Gauti rezultatai pavaizduoti 3 paveiksle.

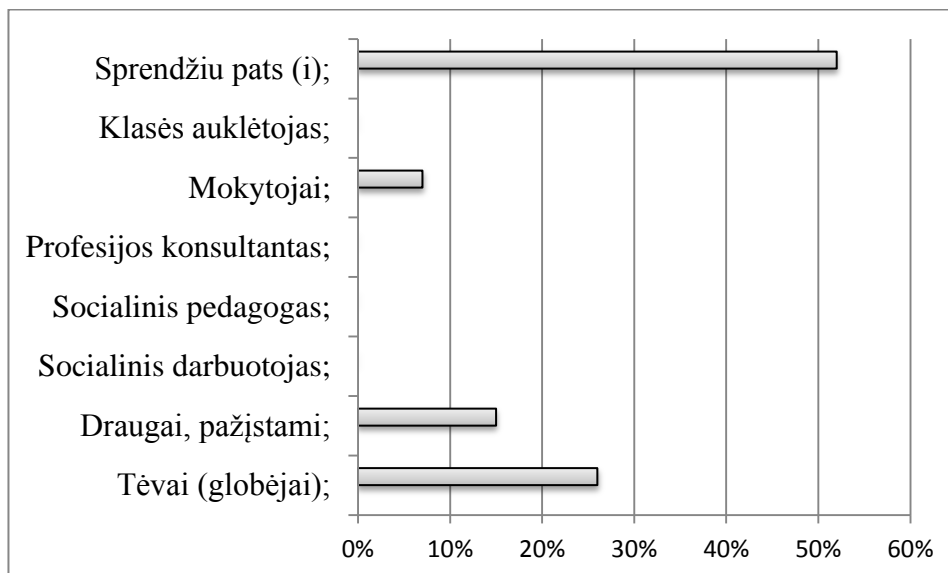

3 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal sąvokos karjera supratimą (N = 21, %)

Daugiausia respondentų sąvoką „karjera“ sutapatino su turėjimu daug pinigų (49%) ir pažanga, ėjimu į priekį (49%). 37% teigia, kad „karjera“ tai didelis atlyginimas. 25% tiriamųjų nurodo, kad „karjera“ - turėti gerą, tau patinkantį darbą, mokymąsi visą gyvenimą įvardijo 21% respondentų, savigarbą pažymėjo 15% apklaustųjų, kaimynų pagarba – 13%, įrodymas, kad esi gabus – 10% ir mažiausiai respondentų (7%) pažymėjo individualų tobulėjimą. Apžvelgus gautus duomenis, galima teigti, kad tiriamieji supranta sąvoką „karjera“.

Sprendimų priėmimas

Sekančiu diagnostiniu bloku, kurį sudaro trys klausimai, buvo siekiama išsiaiškinti, kas tiriamiesiems padeda priimti vienokius ar kitokius sprendimus, pataria renkantis profesiją ir kaip šeimos nariai padeda priimti sprendimus dėl būsimos profesijos. Tiriamųjų buvo klausama, kas jiems pataria renkantis būsimą profesiją (žr. 4 paveikslą).

4 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal tai, kas jiems pataria renkantis profesiją (N = 21, %)

Patys sprendžia kokią profesiją rinktis net 52% tiriamųjų. Tėvai pataria 26%, draugai, pažįstami – 15% ir mokytojai pataria 7% tiriamųjų. Galima teigti, kad socialinės rizikos šeimų vaikai sprendžia patys, kokią profesiją jiems pasirinkti. Daugiausia respondentų profesijos pasirinkimui įtakos turi jų tėvai (26%) ir draugai, pažįstami – 15%. Mokytojai tiriamųjų profesijų pasirinkimui įtakos turi labai mažai (7%). Profesijos konsultanto, socialinio darbuotojo ir socialinio pedagogo tiriamieji visiškai neįvardijo.

Karjeros sprendimų tyrinėtoja Anne Roe (1990) teigia, kad mūsų karjeros (profesijos, mokymosi, darbo) sprendimų priėmimui įtakos turi tokie veiksniai (pagal Reardon era 1, 2000): lytis, bendra ekonomikos būklė, šeima (etniškumas), atsitiktinumas, draugai, vedybinis statusas,

mokymosi galimybės, įgyti specialieji įgūdžiai, fizinės charakteristikos, pažintiniai ar specialūs įgimti gebėjimai, temperamentas ir asmenybė, interesai ir vertybės. Visi veiksniai veikia kartu, sąveikaudami vienas su kitu. Nesvarbu, ar žmogus jaunas, ar senas, jo šeimos nariai bei kiti jam svarbūs asmenys gali padėti arba trukdyti tinkamai apsispręsti, todėl tiriamųjų buvo klausama kaip šeimos nariai tau padeda priimti sprendimus dėl būsimos profesijos? (žr. 5 lentelę).

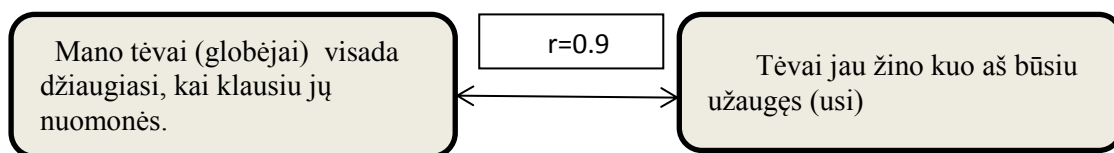
5 lentelė

Šeimos narių pagalba priimant sprendimus dėl būsimos profesijos

Teiginiai	Visada	Kartais	Dažnai	Niekada
Mano tėvai (globėjai) džiaugiasi, kai klausiu jų nuomonės.	57,1	33,3	9,5	0
Jei mano nuomonė nesutampa su tėvų (globėjų), galiu su jais apie tai ramiai pasikalbėti.	38,1	52,4	9,5	0
Tėvai (globėjai) manęs nesupranta, nepaiso mano nuomonės.	4,8	33,3	14,3	47,6
Mano tėvai (globėjai) klausinėja apie klasės draugų pažymius ir ateities planus.	14,3	57,1	4,8	23,8
Tėvai jau žino kuo aš būsiu užaugęs (usi)	71,4	9,5	4,8	14,3
Manęs niekas neklausia, kuo aš norėčiau būti ir man tai nesvarbu	4,8	19,0	19,0	57,1
Mano tėvai (globėjai) nesidomi mano ateities planais.	4,8	19,0	4,8	71,4
Tėvai (globėjai) pataria man rinktis jų profesiją.	14,3	19,0	4,8	61,9
Tėvai (globėjai) seka informaciją, kurios profesijos paklausios darbo rinkoje ir pataria šias profesijas rinktis.	9,5	33,3	9,5	47,6

Apžvelgus lentelės duomenis, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimų tėvai domisi savo vaikų ateitimi. Daugiau kaip pusė (57,1%) tiriamųjų tėvų džiaugiasi, kai vaikai klausia jų nuomonės. Jei vaikų ir tėvų nuomonės nesutampa, ramiai apie tai pasikalbėti gali 38,1% tiriamųjų. Beveik pusė respondentų (47,6%) pažymėjo, kad tėvai juos supranta, o 4,8% tiriamųjų teigia, kad tėvai jų nesupranta, nepaiso jų nuomonės. Kartais tiriamųjų tėvai (57,1%) klausinėja apie klasės draugų pažymius ir ateities planus. 71,4% tėvų žino kuo nori būti jų vaikas. Daugiau kaip pusė (61,9%) tėvų nepataria vaikams rinktis savo profesijos, bet informacijos, kurios profesijos paklausios darbo rinkoje neseka (47,6%).

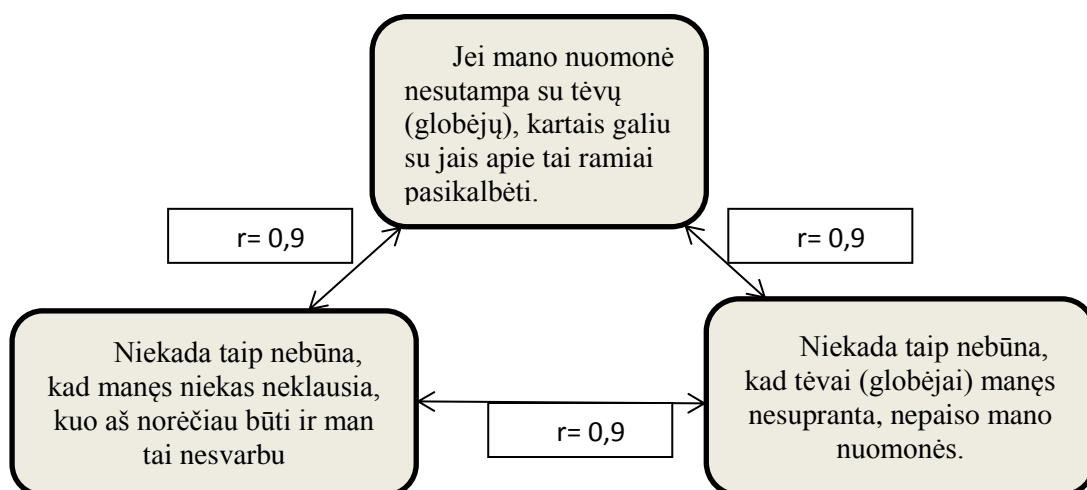
Siekiant išsiaiškinti, kaip socialinės rizikos šeimų nariai padeda savo vaikams priimant sprendimus dėl būsimos profesijos (7 anketos klausimas), svarbu įvertinti tarpusavio ryšius tarp atskirų komponentų (žr. 5 paveikslą).

5 pav. Šeimos narių pagalba, priimant sprendimus dėl būsimos profesijos

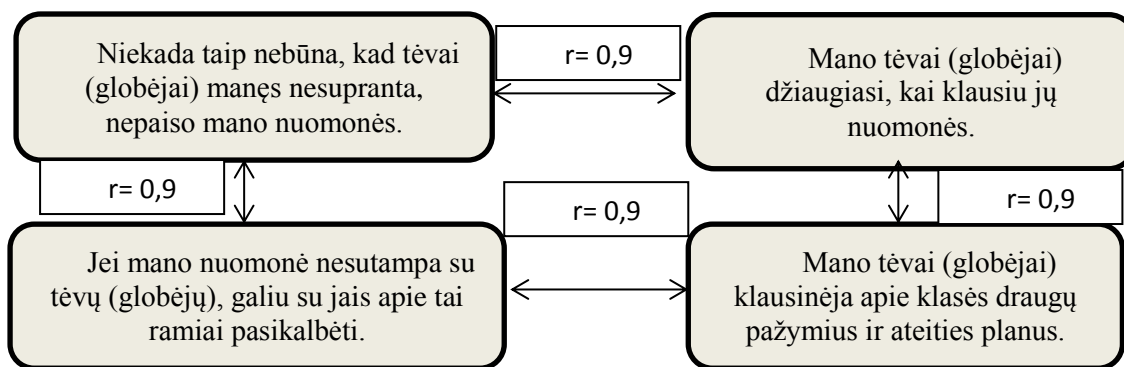
Egzistuoja stiprus ryšys tarp tėvų elgsenos su vaiku: tie tėvai, kurie žino, kuom bus/kokią profesiją rinksis jų vaikas (71,4%), jie rodo džiaugsmą, kuomet vaikai klausia jų nuomonės (57,1%).

Tie tėvai, kurie gali ramiai pasikalbėti su savo vaikais (nors ir nuomonės nesutampa) (52,4%), supranta juos, paiso jų nuomonės (47,6%), o kadangi šeimos nariai kalbasi tarpusavyje, tėvai klausia savo vaikų, kuo jie norėtų būti ir žino apie savo vaikų ateities planus (žr. 6 paveikslą).

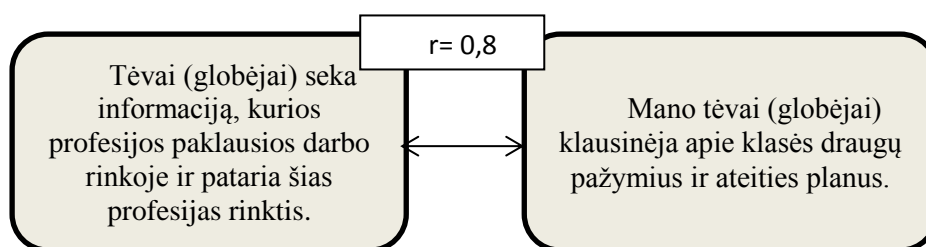
6 pav. Vaikų nuomonių tėvams svarba

Tie tėvai, kurie supranta ir paiso savo vaikų nuomonių, džiaugiasi, kai vaikai klausia jų nuomonės, o kai nuomonės skiriasi gali ramiai apie tai pasikalbėti, bet klausinėja apie klasės draugų pažymius ir ateities planus (57,1%) (žr. 7 paveikslą).

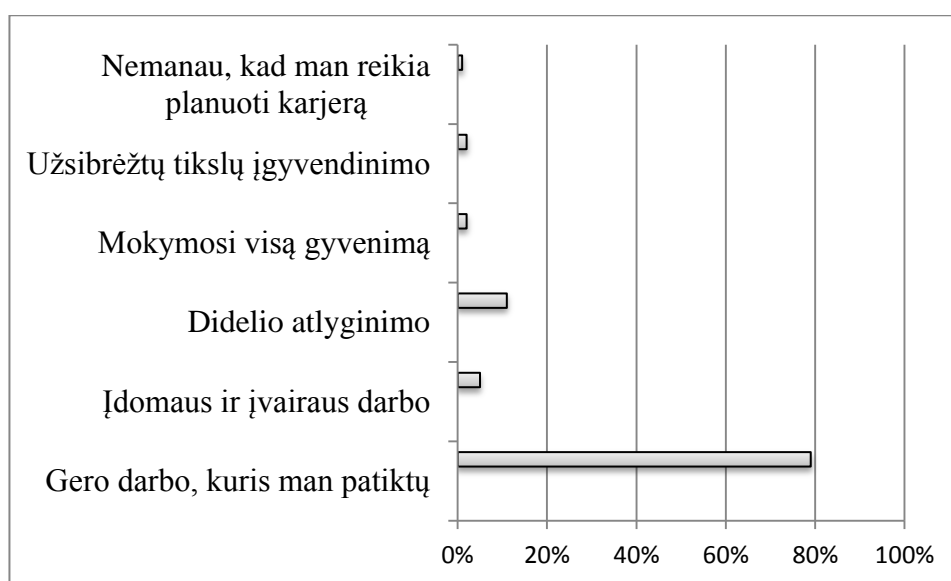
7 pav. Tėvų domėjimasis klasės draugų ateities planais

Tie tėvai, kurie seka informaciją apie paklausiausias profesijas, jie dažniau domisi apie klasės draugų pažymius ir ateities planus (žr. 8 paveikslą).

8 pav. Tėvų domėjimasis profesijų paklausa darbo rinkoje

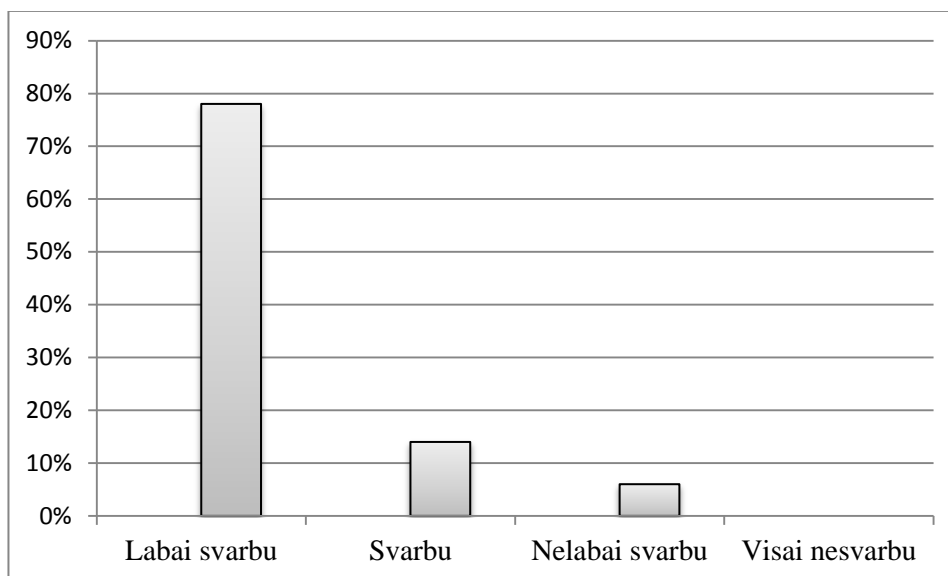
Respondentų buvo klausiami ko siektų planuodami savo ateitį? (žr. 9 paveikslą)

9 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, ko siektų planuodami savo ateitį (N = 21,%)

Gero darbo, kuris patiktų siektų net 79% respondentų, didelio atlyginimo – 11%. Maža dalis tiriamųjų (5 %) norėtų turėti įdomų ir įvairų darbą, po 2% tiriamųjų siektų užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo ir mokymosi visą gyvenimą. 1% nemano, kad reikia karjerą planuoti. Apžvelgus rezultatus, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimų vaikai labiausiai norėtų turėti gerą darbą, kuris jiems patiktų, o mokymasis visą gyvenimą yra nepatrauklus.

Tiriamųjų buvo klausiama, kaip svarbu jiems planuoti savo ateitį (žr. 10 paveikslą).

10 pav. Respondentų ateities planavimo svarba (N=21,%)

78 % tiriamųjų pažymėjo, kad jiems planuoti savo ateitį yra labai svarbu. 14% - svarbu, o 6% nelabai svarbu. Galima teigti, kad didžioji dauguma respondentų supranta, kaip svarbu yra planuoti savo ateitį.

Daugelis profesinio orientavimo ir profesinio konsultavimo specialistų (R. Petrauskaitė, 1996; J. Holland, 1990; D. Super, 1983; A. Roe, 1990; D. Augienė, 2009 ir kt.) teigia, kad karjerą reikia pradėti planuoti nuo savęs pažinimo, kad jis svarbus tinkamos profesijos pasirinkimo veiksnys. Geresnis asmenybės pažinimas padeda labiau suprasti save ir taip lengviau nustatyti, kokia darbo aplinka priimtinesnė ir kiek sėkmingai galės dirbti pasirinktoje srityje (Petrauskaitė, 1996; Dromantaitė, 2012). Respondentų buvo klausiama, kas yra svarbiausia jiems renkantis profesiją? (žr. 6 lentelę).

Respondentų nuomonė apie tai, kas jiems svarbiausia renkantis profesiją

Teiginiai	%
Savęs pažinimas (pažinti savo stipriąsias ir silpnąsias puses; savo charakterį, norus, gabumus);	66,7
Profesijos pažinimas (ar profesija paklausi, kokios jos perspektyvos, kokios asmeninės savybės reikalingos norint dirbti šį darbą);	47,6
Sprendimų priėmimas (tikslų sau išsikėlimas, plano, kaip įvykdyti išsikeltus tikslus, sudarymas);	33,3
Pasiruošimas darbo paieškai (CV, motyvacija, pokalbis);	5,1
Nereikia nieko planuoti, viskas gausis savaime.	0

Daugiausia respondentų (66,7%) atsakė, kad svarbiausia jiems renkantis profesiją yra savęs pažinimas. Profesijos pažinimą pažymėjo 47,6% tiriamųjų. Sprendimų priėmimas svarbus 33,3% tiriamųjų, o pasiruošimas darbo paieškai – 5,1%. Nė vienas respondentas nepasakė, kad nereikia nieko planuoti, viskas gausis savaime. Apibendrinus rezultatus galima teigti, kad didžioji dauguma respondentų supranta, kaip svarbu renkantis profesiją pažinti save, pažinti pačią profesiją, kurią nori rinktis ir kaip svarbu priimti teisingus sprendimus.

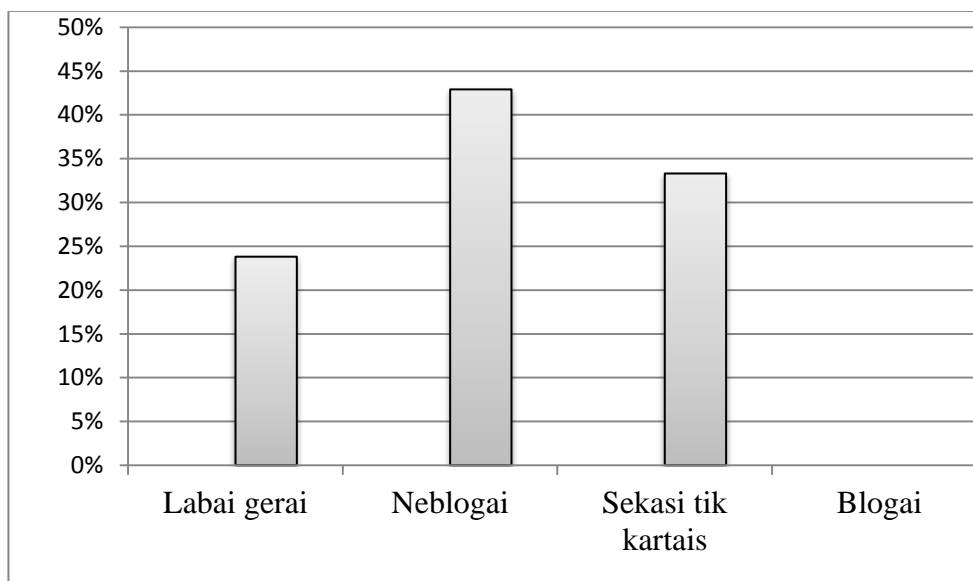
Savęs pažinimas

Geresnis asmenybės pažinimas padeda labiau suprasti save ir taip lengviau nustatyti, kokia darbo aplinka priimtinesnė ir kiek sėkmingai galės dirbti pasirinktoje srityje. Socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros planavimo strategijų tyrime buvo pateiktas klausimas ar vaikai galvoja apie būsimą profesiją? Atsakymus reikėjo įrašyti patiems, todėl vaikai laisvai galėjo reikšti savo nuomonę, pamąstymus ar planus. Analizei buvo pasirinktas turinio (content) metodas. Perskaičius ir išanalizavus visus atsakymus buvo padaryta išvada, kad socialinės rizikos šeimų vaikai galvoja apie būsimą profesiją ir žino, kuo norėtų būti baigę mokyklą. Daugiausia vaikų orientuojasi į tas darbo vietas, kurios priskiriamos aptarnavimo sferai (lentelė nr. 7). Aptarnavimo sektorius: mechanikas (2), kirpėja (1), pardavėja (2), padavėja (2), gėlininkė (1); sportas: futbolistas (1), krepšininkas (1); menas: (dizainerė (2), dainininkė ir šokėja (1); viešasis sektorius: mokytoja (1), politikė (1), psichologas (1), vaistininkė (1), policininkas (2).

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal būsimos profesijos planavimą

Darbo sektorius	Profesijos
Aptarnavimo sektorius	(mechanikas (2), kirpėja (1), pardavėja (2), gelininkė (1), padavėja (2))
Sportas	futbolistas (1), krepšininkas (1)
Menas	dizainerė (2), daininkė ir šokėja (1)
Viešasis sektorius	mokytoja (1), politikė (1), psichologas (1), vaistininkė (1), policininkas (2)

Siekiant suprasti ar tiriamieji pažįsta save ir, ar supranta, kad mokymasis yra svarbiausias dalykas norint kažką pasiekti gyvenime, buvo klausiama kaip jiems sekasi mokytis? (žr. 11 paveikslą).

11 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal mokymosi rezultatus (N=21,%)

Beveik pusė tiriamųjų (43%) mokosi neblogai. Kitai kategorijai sekasi tik kartais (33%), labai gerai mokosi 24% tiriamųjų ir nė vienas nepažymėjo, kad mokosi blogai.

Mėgstamiausias mokymosi dalykas. Dauguma vaikų minėjo, kad jiems labiausiai sekasi kūno kultūra (6), svarbiausia yra tai, kad vaikai, kurie kūno kultūrą įrašė kaip labiausiai patinkantį dalyką, visi rinkęsi profesiją susijusią su sportu – krepšininkas (1), futbolininkas (1), policininkas (1), dainininkė ir šokėja(1). Viena mergaitė parašė, kad bus pardavėja ir viena mergaitė, kuriai patinka

kūno kultūra, dar neapsisprendusi kuo bus ateityje (žr. 8 lentelę). Po du respondentus įvardino tokius mokymosi dalykus kaip matematika ir lietuvių k. Kitus dalykus įvardino po vieną respondentą: anglų k., geografija, karjera, muzika, dailė, vokiečių k., istorija, informacinės technologijos, technologijos, biologija, du tiriamieji vietoje mokymosi dalykų pažymėjo tai, ką jiems labiausiai patinka daryti: „išklausti kitus ir duoti savo nuomonę ką aš galvoju jo vietoj“, „taisyti mašinas“. Galima teigti, kad socialinės rizikos šeimų vaikai renkasi profesiją atsižvelgdami į tai, kas jiems labiausiai sekasi.

8 lentelė

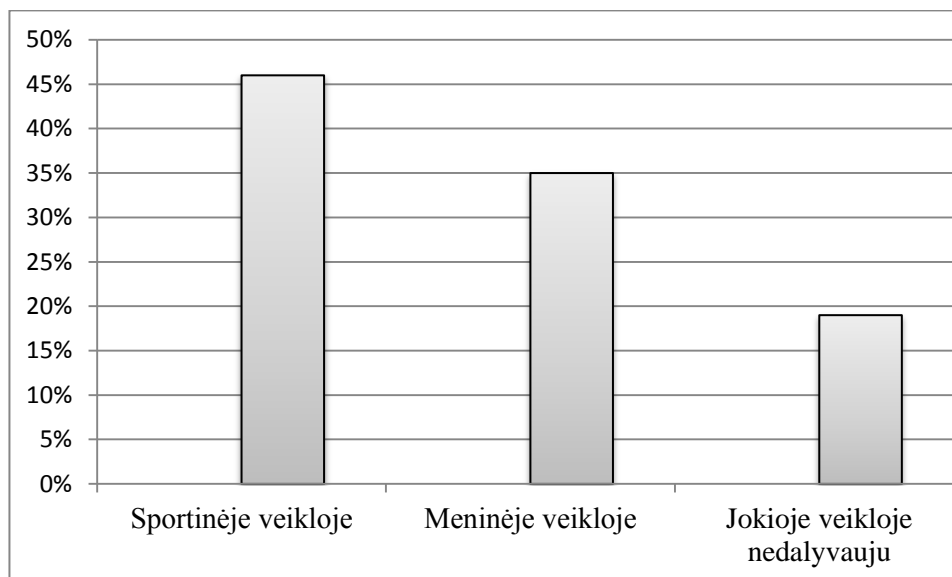
Tiriamųjų pasiskirstymas pagal mėgstamiausius dalykus mokykloje

Profesijos	Mėgstamiausi mokymosi dalykai
Kūno kultūra	Policininkas, futbolininkas, krepšininkas, dainininkė ir šokėja, pardavėja,
Matematika	Dizainerė, architektas
Lietuvių kalba	Kirpėja, vaistininkė
Anglų kalba	Dizainerė
Geografija	Padavėja
Karjera	Mokytoja
Muzika	Pardavėja
Dailė	Gėlininkė
Vokiečių kalba	Mechanikas
Istorija	Politikė
Informacinės technologijos	Policininkas
Technologijos	Padavėja
Biologija	Vaistininkė

Laisvalaikio pomėgiai. Planuojant savo karjerą siūloma pagalvoti ir apie tai, kaip norėtumėte leisti savo laiką po darbo. Pagalvokite apie dalykus, kurie jums asmeniškai padeda atsipalaiduoti, ką veikdami jaučiatės gerai, kokia veikla jums suteikia įkvėpimo (G. Valickas ir kt., 2008). Šiame tyrime keletas vaikų atsakė, kad labiausiai mėgsta žaisti su draugais (7). Žaidimą kompiuteriu pažymėjo 3 tiriamieji. 2 – sportuoti. Kiti atsakymai, tokie kaip būti su močiute, žiūrėti televizorių, padėti mamai, žiūrėti filmus apie gyvenimo įvykius, dirbti su tėčiu ir taisyti mašinas pažymėjo po vieną respondentą. Galima daryti išvadą, kad vaikai savo laisvalaikį sieja su būsima profesija, nes

tokia veikla kaip sportas, darbas su tėčiu, mašinų taisymas, žaidimas kompiuteriu asocijuojasi su būsimos profesijos pasirinkimu.

Popamokinė veikla turi didelę įtaką planuojant kokią profesiją pasirinkti. Daugiausia mokiniai užsiima ta veikla, kuri jiems patinka ir labiausiai sekasi, todėl tiriamųjų buvo klausiama, kokioje popamokinėje veikloje jie dalyvauja (žr. 12 paveikslą).

12 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kokioje popamokinėje veikloje dalyvauja (N=21, %)

Daugiausiai tiriamųjų (46%) mokykloje dalyvauja sportinėje veikloje. 35% - meninėje veikloje, o 19% jokioje veikloje nedalyvauja.

Nemėgstamiausia veikla. Siekiant išsiaiškinti ar tiriamieji pažįsta save anketoje buvo užduotas klausimas „kokia veikla tave nervina?“ Dauguma respondentų minėjo mokomuosius dalykus: lietuvių k. (5), skaičiavimas ir matematika (3), rusų k. (1), dailė (1), muzika (1), anglų k.(1). Kiti atsakymai susiję su namų tvarka: tvarkyti kambarius (2), ravėti daržus (1), kai kaltina tuo, ko nepadariau (1), namų ruošą (1) ir kitomis veiklomis: dainavimas (1), spręsti logines užduotis (1), skaityti (1), eiti į mokyklą (1) (žr. 9 lentelę).

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal tai, kokia veikla juos nervina

Veikla, kuri nervina	Profesijos
Lietuvių kalba	Futbolininkas, pardavėja (2), dainininkė ir šokėja, mechanikas
Matematika ir skaičiavimas	Mokytoja, gėlininkė, psichologas
Rusų kalba	Krepšininkas
Dailė	Policininkas
Muzika	Kirpėja
Anglų kalba	Padavėja
Tvarkyti kambarius	Mechanikas, dar neapsisprendusi
Ravėti daržus	Padavėja
Kai kaltina tuo, ko nepadariau	Dizainerė
Namų ruošą	Politikė
Dainavimas	Architektas
Spręsti logines užduotis	Vaistininkė
Skaityti	Dizainerė
Eiti į mokyklą	Policininkas

Galima teigti, kad vaikai galvoja apie būsimą profesiją, bet veikla, kuri reikalinga šiai profesijai, juos nervina. Pvz. policininkas nenori eiti į mokyklą, mokytoja nemėgsta skaičiuoti, padavėja nemėgsta mokytis anglų k.

Vaikų stipriosios savybės. Respondentų buvo klausama, kokios yra jų stipriosios savybės? Ištvermingais save laiko du respondentai, kiti tiriamieji save apibūdino kaip mylinti gyvūnus, esu juokingas, labai myliu gyvūnus, moku saugoti paslaptis ir pan. (žr. 10 lentelę). Galima teigti, kad socialinės rizikos vaikai žino savo stipriąsias savybes.

Tiriamųjų supratimas apie savo stipriąsias savybes

Anketos Nr.	Profesija	Kokios yra tavo stipriosios savybės?
1	dizainerė	Aš labai myliu gyvūnus
2	policininkas	Esu juokingas
3	futbolininkas	ištvermingas
4	dizainerė	Moku saugoti paslaptis
5	padavėja	Darau namų darbus kai grįžtu namo
6	mokytoja	mastymas
7	pardavėja	Esu greita
8	dainininkė ir šokėja	muštis
9	pardavėja	padėti kitiems
10	gėlininkė	daryti gėlių puokštes
11	mechanikas	jėga
12	krepšininkas	padarau viską iki galo
13	politikė	gudri, moku spręsti problemas, draugiška
14	architektas	pradėtus darbus visada pabaigiu
15	policininkas	ištesėti pažadą
16	kirpėja	sportas
17	padavėja	moku greitai atleisti
18	vaistininkė	esu kruopšti, sąžininga
19	psichologas	ištvermingas
20	mechanikas	piktas
21	dar neapsisprendė	laikausi duoto žodžio

Vaikų silpnosios savybės. Respondentų buvo prašoma parašyti savo silpnąsias savybes. Daugiausia respondentų (4) parašė, kad mėgsta patinginiauti ir tiek pat respondentų (4) parašė, kad neturi jokių silpnų savybių. Kiti atsakymai pasiskirstė taip: užmirštu (1), nervinuosi (1), labai greitai pavydžiu (1), labai greitai supykstu (1), nežinau (1), nemoku lietuvių k.(1), nemėgstu daryti namų darbus (1), greitai susinervinu, esu išsiblaškiusi (1), mušuosi (1), nemoku užsienio kalbos (1), greitai įsižeidžiu (1), esu geras (1), nemėgstu mokytis (1). Galima daryti išvadą, kad socialinės rizikos vaikai žino savo silpnąsias savybes ir supranta, kad šias savybes reikėtų šalinti.

Asmeninių savybių svarba būsimai profesijai. Respondentų buvo prašoma išvardyti 3 asmenines savybes, reikalingas profesijai, kurią norėtų pasirinkti. Šiuo klausimu norėta išsiaiškinti ar tiriamieji domėjosi apie profesiją, kurią norėtų įgyti. Svarbiausios asmeninės savybės, respondentų nuomone yra protas (4), ištvermingumas (2), kantrumas (2), atsakingumas (2). Tiriamieji žino, kokios asmeninės savybės reikalingos profesijai, kurią norėtų įgyti (žr. 11 lentelę).

11 lentelė

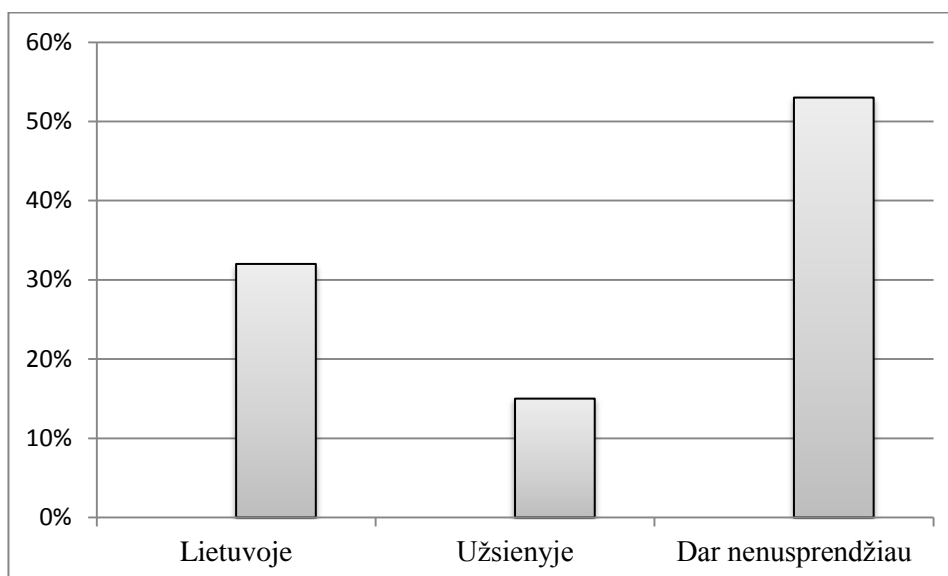
Asmeninių savybių svarba būsimai profesijai

Profesija	Kokios asmeninės savybės reikalingos profesijai, kurią norėtum pasirinkti?	
Dizainerė (2)	Darbštumas, kantrumas, moku gražiai piešti	mokėti gražiai kalbėti ištvermingumas linksmumas
Policininkas (2)	stiprumas greitumas protingumas	gerai bėgioti gerai vairuoti mašiną
Padavėja (2)	mokėti daryti kokteilius mandagumas nebūti išsiblaškusiai	kultūringai elgtis protinga santūri
Pardavėja (2)	sąžininga atkakli ištverminga	mėgstu kalbėtis su daug žmonių atvira gudri
Mechanikas (2)	skaičiavimas užsienio kalba	gabus pagalba žmonėms
Futbolininkas (1)	Užsispyrimas, ištvermingumas, drąsa	
Mokytoja (1)	galėčiau mokytis, draugauti su mokytojais, pareiškimas	
Dainininkė ir šokėja (1)	Mandagi, daug bendraujanti, smagi	
Gėlininkė (1)	Proto, dailės, išmanumo	
Krepšininkas (1)	Stiprus, gabus, gražus	
Politikė (1)	Protas, reikia nebijoti kalbėti prieš žmones, reikia būti geru ir norėti padėti	
Architektas (1)	atidumas, atsakingumas, kantrybė	
Kirpėja (1)	gražiai pinu plaukus, kurti	
Vaistininkė (1)	atsakingumas, kruopštumas, darbštumas	
Psichologas (1)	myliu žmones, myliu vaikus, išklausau iki galo ir patariu	

Profesijų pažinimas bei pasirinkimas

Racionalus profesijos pasirinkimas – esminė ir svarbiausia karjeros projektavimo dalis, nes suklydus profesijos pasirinkimo etape karjeros planavimas nebus sėkmingas – karjera bus planuojama toje profesinėje veikloje, kuri neatitinka prigimtinių žmogaus gabumų ar neturi paklausos darbo rinkoje“ (Augienė, 2009, p. 116). Būtina pažinti ne tik save, bet ir profesiją, kurią nori pasirinkti, todėl tiriamųjų buvo klausiama ar jie domėjosi apie profesiją, kurią norėtų pasirinkti? Didžioji dauguma tiriamųjų (91%) domėjosi apie profesiją, kurią nori pasirinkti ir tik maža dalis (9%) nesidomėjo.

Šiuo metu Lietuvoje labai aktualus klausimas, kur jauni žmonės ketina planuoti savo karjerą, todėl respondentų buvo klausiama ar jie galvoja, kur planuos savo karjerą? (žr. 13 paveikslą).

13 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal tai, kur jie ketina planuoti savo karjerą
(N=21,%)

Dar neapsisprendė daugiau kaip pusė (53%) tiriamųjų. Lietuvoje ketina dirbti 32% respondentų, o užsienyje – 15% apklaustųjų.

Respondentų buvo klausiama, kodėl jie siektų karjeros? (žr. 12 lentelę).

Siekiamos karjeros nauda

Teiginiai	%
Galėčiau išreikšti save, atskleisti savo siekius;	57,1
Patikčiau pats (i) sau;	23,8
Dėl gero užmokesčio;	19,0
Įrodyti draugams ir tėvams, kad galiu pasiekti bet kokią užsibrėžtą tikslą;	28,6
Neketinu siekti karjeros;	0

Apibendrinus gautus duomenis galima teigti, kad daugiau kaip pusė tiriamųjų (57,1%) karjeros siektų, kad galėtų išreikšti save, atskleisti savo siekius. Karjeros siektų todėl, kad galėtų įrodyti draugams ir tėvams galintys pasiekti bet kokią užsibrėžtą tikslą 28,6% respondentų. 23,8% siektų karjeros, kad patiktų patys sau ir 19% karjeros siektų dėl gero užmokesčio.

Tyrimo metu norėta išsiaiškinti, kur tiriamieji ieško informacijos apie tai kaip reikia planuoti savo karjerą (žr. 13 lentelę).

Tiriamųjų informacijos paieškų vietos

Teiginiai	%
Internete, spaudoje	57,1
Lankausi karjeros mugėse, renginiuose	9,5
Konsultuojuosi, diskutuoju apie tai su kitais asmenimis	28,6
Nesidomiu	9,5

Daugiausiai tiriamųjų (57,1%) informacijos apie profesijas ieško internete, spaudoje. Konsultuojasi ir diskutuoja su kitais asmenimis 28,6% tiriamųjų.

Problemos, su kuriomis susidūriau spręsdamas kokią profesiją pasirinkti. Vaikų iš socialinės rizikos šeimų buvo klausama apie problemas, su kuriomis jie susidūrė spręsdami kokią profesiją pasirinkti. Informacijos apie įvairias profesijas yra labai daug tik reikia tuo domėtis. 10 vaikų atsakė, kad neturi jokių problemų. Viena mergaitė parašė, kad „nemokėjau kitiems paaiškinti apie šią profesiją ir bijojau paklausti“, berniukas, norintis tapti policininku atsakė - „aš mokausi ne taip kaip reikia“. Vaikas supranta, kad norint kažko pasiekti gyvenime, reikia stengtis

mokyti (žr. 14 lentelę). Apibendrinus galima teigti, kad socialinės rizikos vaikai domisi būsimomis profesijomis, nes dauguma atsakė neturintys jokių problemų sprendami kokią profesiją pasirinkti.

14 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal tai, su kokiais problemomis susidūrė sprendami dėl būsimos profesijos

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai
Problemos susijusios su mokslu	„aš mokausi ne taip kaip reikia“,
Problemos susijusios su tėvais	„tėvų nepritiriamas“
Problemos susijusios su aplinkiniais	„visi sako politikai melagiai, atkalbinėja“
Problemos susijusios su draugais	„draugų nepritiriamas“
Asmeninės savybės	„nemokėjau kitiems paaiškinti apie šią profesiją ir bijojau paklausti“, „labai ilgai galvoju“
Darbo perspektyvos	„bijau, kad nerasiu darbo“

3.2. Duomenų rinkimo metodas. Rašinio analizė.

Kodėl aš rinkčiausi šią profesiją? Respondentų buvo paprašyta parašyti trumpą rašinėlį apie profesiją, kurią jie rinktųsi. Socialinės rizikos vaikai išvardino įvairius veiksnius, kurie įtakoją jų profesijos pasirinkimą (žr. 15 lentelę).

15 lentelė

Veiksniai įtakojantys socialinės rizikos šeimų vaikų profesijos pasirinkimą

Kategorija	Subkategorija	Iliustruojantys teiginiai
Profesijos pasirinkimo priežastys	Vaidmeniniai žaidimai	„Man patinka būti policininku. Kai žaidžiu kokius žaidimus, aš visą laiką pasiūlau žaisti policininkus“; „Aš dažnai žaidžiu pardavėją“ „Kuomet aš buvau mažas, labai mėgau žaisti su „Lego“, nes galėjau statyti, kurti namus, tokius, kokie man patinka. Dabar žaidžiu internetinius žaidimus, kuriuose galiu projektuoti namus, pastatus, tiltus. Man šis užsiėmimas labai patinka, todėl ir nusprendžiau, kad užaugęs tapsiu architektu“.
	Pinigai	„Manau, kad futbolininkai uždirba daug pinigų. Norėčiau gyventi užsienyje ir turėti daug gerbėjų, būti žinomu, kad mane rodytų per televiziją, kad manim mama ir tėtis didžiuotųsi, kad aš užaugau tikras futbolininkas“. „Norėčiau gauti gerą atlygį ir gerą vyrą“.
		15 lentelės tęsinį žr. kitame psl.

	Grožis	„aš noriu būti dizainerė, nes aš esu graži ir rengiuosi sau labai gražiai“
	Pagalba žmonėms	<p>„Norėčiau bendrauti su vaikais, galėtume praleisti laiką su vaikais. Noriu eiti su vaikais į gamtą, patinka vaikus mokyti. Ir noriu, kad sesė gerai mokytųsi – galėčiau jai padėti“</p> <p>„Man atrodo, kad politikai gali padaryti daug gerų dalykų, išleisti įstatymų, padėti žmonėms. Man daug kas sako, kad politikai blogi, melagiai, bet aš būčiau gera ir padėčiau žmonėms“</p> <p>„Nes ji man patinka ir aš norėčiau ginti žmones nuo smurto ir nuo narkotikų, ir kofeino, kad jie nesizudytų ir, kad jie taip nedarytų“</p> <p>„šią profesiją rinkčiausi, nes man patinka klausytis žmonių nuomonių ir padėti kuo galiu“</p> <p>„Nes kai sugestų kokiam žmogui mašina aš jam galėčiau padėti ir, kad jis galėtų važiuoti toliau savo keliais. Aš nežinau kaip mano gyvenimas susiklostys, bet man labiausiai patinka tvarkyti su tėčiu mašinas ir jas parduoti. Labiausiai patinka važiuoti su tėčiu vežti mašiną iš Vokietijos. Kartais aš nevažiuoju, nes negaliu – man vyksta mokslai ir reikia mokytis. Man dar reikia išlaikyti mašinos teises, jeigu aš nemokėsiu vairuoti – negalėsiu padėti žmonėms. Jei negalėsiu padėti – visiems žmonėms sugestų mašinos. Man dar reikia mokėti vokiečių kalbą, aš ją ir mokinuosi mokykloje. Jei nemokėsiu šios kalbos, negalėsiu susikalbėti su visais žmonėmis. Aš galėčiau taisyti mašinas, man patinka taisyti mašinas. Kai aš buvau mažas, mano tėtis mane vežėsi į kaimą ir mes ten tvarkėme mašinas ir kartais tėtis man padėdavo“</p>
	Šeimos darbinė patirtis	<p>„Aš rinksiuosi šitokią profesiją, nes man atrodo, kad ji labai įdomi. Galėčiau ir žinočiau daug apie vaistus ir panašiai. Švari profesija, nereikia kasti duobių kaip tėvai dirba“</p> <p>„Man ji patinka ir mano brolis buvo ją pasirinkęs“</p>
Profesiniai lūkesčiai	Žinomumas	„Man patinka būti dainininke ir būti įžymi“
	Gera šeimyninė padėtis	Noriu turėti gerą vyrą“
	Asmeninės stiprybės	<p>„Man labai patinka daryti gėles ir labai patiktų, kad savo svajonę išpildyčiau“</p> <p>„Man patinka automobiliai ir technika“</p> <p>„Man patinka sportuoti ir aš esu aukštas“</p>
	Šeimos narių, draugų palaikymas	Aš labai norėčiau būti kirpėja, bet reikia pirkti reikiamus įrankius – žirkles, kurios daug kainuoja. O aš neturiu pinigų jų išsipirkti, tačiau labai norėčiau būti kirpėja, nes manim tiki tėvai ir ne vien tėvai, bet ir draugai sako, kad aš galiu būti kirpėja“.

Apibendrinus respondentų rašinėlius, galima teigti, kad daugumos vaikų pasirinkimą lemia *vaidmenų žaidimai vaikystėje*. Karjeros planavimas prasideda dar vaikystėje, kai vaikai susipažįsta su savo tėvų veikla, stebi televizijos laidas, mato aplinkinių žmonių užsiėmimus. Šis supratimas plečiamas pradinėje, vėliau vidurinėje mokykloje (Sharf, 2006). Karjeros valdymo vadove studentui (2012) rašoma, kad suaugusieji vaikui yra svarbūs profesinių vaidmenų atstovai ir modeliai, vaikams suteikiantys žinių apie karjeros galimybes. Šie svarbūs asmenys yra pirmiausia tėvai. Vaikai žaisdami vaidmenų žaidimus, dažnai imituoja tėvų darbus. Taigi, labai dažnai karjeros sprendimai, kuriuos daro jaunuoliai ar suaugę asmenys yra paremti tuo, su kokių profesijų atstovais jie bendravo ar susipažino būdami vaikais ir tuo, kokį įspūdį jiems padarė šie asmenys (Karjeros valdymo vadovas studentui, 2012). Viena mergaitė rašinyje parašė, kad „Į šį klausimą negaliu atsakyti, nes man neįdomu kol kas kuo aš būsiu. Labai neįdomios pamokos apie karjerą, nes nuobodu per pamokas“. Taip pat egzistuoja materialiniai motyvai – *pinigai*. Vaikai sportininkus sutapatina su gera materialine padėtimi, nuolatinu keliavimu ir pan. Išryškėjo vaikų karjeros supratimas nesiejant tiesiogiai su profesija. Profesijos pasirinkimo priežastis sieja su gero vyro paieškomis.

Itin nemažai įvardinta priežasčių susijusių *su pagalba*: padėti vaikams, žmonėms, ginti juos nuo smurto, narkotikų, patyčių, savižudybių.

Profesiją rinktis įtakoja ir šeimos darbinė padėtis: vaikai nenori kasti duobių kaip tėvai, ieškosi „švaresnės“ profesijos arba patinka daryti, ką veikia jų vyresnieji broliai/seserys ir jie planuoja sekti jų keliais.

IŠVADOS

Išanalizavus teorinę literatūrą, galima teigti, kad:

1. Mokslinėje literatūroje karjeros samprata apibrėžiama įvairiai, tačiau galima aptikti ir nemažai bendrų aspektų: asmens judėjimą laike ir socialinėje erdvėje (judėjimas socialinėje erdvėje yra lyginamas su iš anksto žinomu atskaitos tašku, lokalizuojamu socialinėje struktūroje ar santykių tinkle); supratimas apie individo karjerą yra įgyjamas nurodant jo santykį su kitais asmenimis ar grupėmis; už karjerą atsakomybę prisiima pats individas; asmuo yra svarbiausias karjeros kūrėjas, realizuotojas ir vertintojas.
2. Nėra vienos pačios geriausios karjeros planavimo strategijos, kuri būtų efektyvi visose situacijose. Individas turėtų pasirinkti kelias strategijas ir siekti karjeros tikslų, be to, pats individas turi būti lankstus ir prisitaikantis prie situacijos.
3. Sėkmingas karjeros planavimas – tai karjeros planavimas toje profesinėje veikloje, kuri atitinka prigimtinius žmogaus gabumus, siekius, galimybes, kuri turi paklausą darbo rinkoje. Karjeros planavimas ir valdymas apima asmenybės pažinimą, profesinės karjeros planus, darbinę bei mokymosi patirtį, kurie savo ruožtu veikia ir leidžia tobulinti profesinės karjeros pasirinkimą, bei patį profesinės karjeros kelią ir sukurti visavertį pasitenkinimą karjera.
4. Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi ir saugumui. Vaikai iš šių šeimų sunkiai prisitaiko prie šiuolaikinio gyvenimo ritmo, negali konkuruoti rinkdamiesi studijas, įsigydami išsilavinimą, o vėliau įsitvirtinti ir darbo rinkoje. Suaugusieji, ypač tėvai, vaikui yra svarbūs profesinių vaidmenų atstovai ir modeliai, vaikams suteikiantys žinių apie karjeros galimybes. Nuo sėkmingos vaiko socializacijos šeimoje priklauso profesinės karjeros pasirinkimas ir sėkmė.

Tyrimo rezultatai parodė, kad hipotezė, jog socialinės rizikos šeimų vaikai nesidomi savo karjera ir jos neplanuoja, nepasitvirtino.

5. Socialinės rizikos šeimų vaikai planuoja savo karjerą ir renkasi įvairias strategijas užsibrėžtam tikslui pasiekti.

6. Socialinės rizikos šeimų vaikai karjerą tapatina su materialine gerove ir socialiniais interesais, t.y. galimybe ateityje gauti gerą užmokestį už darbą, pagalbos teikimą kitiems, mėgstamai veiklai. Daugiausia vaikų orientuojasi į tas darbo vietas, kurios priskiriamos aptarnavimo sferai.
7. Socialinės rizikos šeimų vaikai žino, kokios asmeninės savybės reikalingos profesijai, kurią norėtų įgyti, bet mokymasis visą gyvenimą jiems yra nepatrauklus.
8. Socialinės rizikos šeimų tėvai domisi savo vaikų ateitimi, kalbasi su savo vaikais apie būsimos profesijos pasirinkimą, nepataria rinktis savo profesijų. Tėvai neseka informacijos, kurios profesijos paklausios darbo rinkoje, bet domisi apie savo vaikų klasės draugų ateities planus.
9. Daugumos vaikų profesijos pasirinkimą lemia vaidmenų žaidimai vaikystėje, pagalbos kitiems žmonėms siekis, šeimos narių darbinė patirtis. Mokytojai tiriamųjų profesijų pasirinkimui įtakos turi labai mažai. Profesijos konsultanto, socialinio darbuotojo ir socialinio pedagogo tiriamieji visiškai neįvardijo. Profesiniai lūkesčiai susiję su žinomumu, gera šeimynine padėtimi, asmeninėmis stiprybėmis, šeimos narių, draugų palaikymu.

REKOMENDACIJOS

Kadangi tyrimai rodo, kad socialinės rizikos šeimų vaikų profesijų pasirinkimui mokytojai, profesijos konsultantai, socialiniai darbuotojai ir socialiniai pedagogai įtakos turi labai mažai arba visiškai neturi, todėl rekomenduoju:

1. Vaikų dienos centrams teikti pagalbą socialinės rizikos šeimų vaikams priimant karjeros sprendimus.
2. Tėvų švietimo programas, kurias galėtų vykdyti vaikų dienos centrai.
3. Mokyklose pagerinti profesijos konsultavimo ir informavimo paslaugų kokybę, mokyklos personalo narius nukreipiant dalyvauti tobulinimosi seminaruose.
4. Mokyklose karjeros specialistai turėtų skirti didesnę dėmesį, kaip sudominti vaikus, o ypač, rizikos grupės šeimų vaikus, organizuoti išvykas, diskusijas, kad jie gautų tikslią, išsamią informaciją, nes iš savo aplinkoje esančių šeimos narių informacija gali būti klaidinga.
5. Mokyklų bendradarbiavimas su Vaikų dienos centrais duotų didelės naudos padedant socialinės rizikos šeimų vaikams planuoti savo karjerą. Nuolatinis bendradarbiavimas su specialistais, leistų efektyviai organizuoti reikiamą profesijos konsultavimo ir informavimo pagalbą, nukreiptų vaikus teisinga linkme.

DISKUSIJA

Apie karjerą rašė daugelis mokslininkų: A. Sakalas, A. Šalčius (1997), K. Pukelis (2003), R. Kučinskienė (2003), A. Valackienė (2005), N. Petkevičiūtė (2013), D. Augienė (2009) ir kt. Šiame darbe buvo laikomasi pozicijos, jog karjera tai visą gyvenimą trunkanti asmens mokymosi ir darbo patirčių seka. Šis procesas apima darbą, laisvalaikį, šeimą bei visus įvykius, kurie vyksta per visą žmogaus gyvenimą (Grakauskas, Valickas, 2007; Stanišauskienė, 2004; Schuler, 1995; Augienė, 2009; Longworth, 2007; Sakalas, Šalčius, 1997). Šio tyrimo mokslinės literatūros analizės metu išryškėjo tokie patys rezultatai.

2008 metais buvo atliktas tyrimas „Socialinės rizikos šeimų vaikų karjeros sprendimų priėmimo savitumai“. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialinės rizikos šeimų vaikai karjerą tapatina su materialine gerove ir socialiniais interesais, t.y. galimybe ateityje gauti gerą užmokestį už darbą, išlaikyti šeimą, negyventi skurde ir gyventi be skolų. Lyginant 2008 metais atliktą ir šį tyrimą didelių skirtumų nepastebima. Karjera tiek ankstesniais metais, tiek dabar, siejama su materialine gerove. 2008 metais atliktame tyrime autorė nurodė, kad tiriami socialinės rizikos vaikai polinkius ir interesus sieja su profesinėmis aspiracijomis, bet neadekvačiai vertina savo gebėjimus ir galimybes, sunkumų mokykloje ir jau ribotų galimybių nesieja su numatoma profesine veikla, sunkiai paaikškina pasirinktų profesijų ypatumus ir kaip priimtus sprendimus įgyvendinti realiame gyvenime. Dabar atliktame tyrime socialinės rizikos vaikai domisi būsimomis profesijomis, neturi jokių problemų sprenddami kokią profesiją pasirinkti. Vaikai supranta, kad norint ko nors pasiekti šiame gyvenime, reikia stengtis mokytis, daugiau kaip pusė tiriamųjų (57,1%) karjeros siektų, kad galėtų išreikšti save, atskleisti savo siekius. Socialinės rizikos šeimų vaikai galvoja apie būsimą profesiją ir žino, kuo norėtų būti baigę mokyklą, adekvačiai vertina savo gebėjimus. Daugiausia vaikų orientuojasi į tas darbo vietas, kurios priskiriamos aptarnavimo sferai.

2008 metų tyrimo duomenys leidžia teigti, jog tiriamų socialinės rizikos šeimų vaikų silpni ryšiai su šeimos nariais sukelia vaikams įtampą, kuri trukdo adekvačiai mąstyti ir veikti socialinėje erdvėje. Šių metų tyrimas rodo, kad socialinės rizikos šeimų tėvų ir vaikų ryšiai yra žymiai stipresni. Socialinės rizikos šeimų tėvai domisi savo vaikų ateitimi, kalbasi su savo vaikais apie būsimos profesijos pasirinkimą, nepataria rinktis savo profesijų. Daugiau kaip pusė (57,1%) tiriamųjų tėvų džiaugiasi, kai vaikai klausia jų nuomonės. Jei vaikų ir tėvų nuomonės nesutampa, ramiai apie tai pasikalbėti gali 38,1% tiriamųjų.

Apibendrinant galima teigti, jog socialinės rizikos šeimų vaikų asmeninės karjeros planavimo strategijos yra visų skirtingos ir laikui bėgant keičiasi.

LITERATŪRA

1. Abdulkadir, D.S., Isiaka, S.B., Adedoyin, S.I. (2012). Effects of Strategic Performance Appraisal, Career Planning and Employee Participation on Organizational Commitment: An Empirical Study. *International Business Research*, 5 (4), 124-133.
2. Andrašiūnienė M. (2007). *Socialinio darbo terminų žodynėlis*. Vilnius: UAB Ciklonas.
3. Aramavičiūtė V. (1978). *Vaikas ir šeima*. Kaunas: Šviesa.
4. Augienė D. (2009). *Karjera: nuo profesijos pasirinkimo iki profesinės veiklos organizacijoje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Bajoriūnas Z. (1997). *Šeimos edukologija. Vadovėlis*. Vilnius: Jošara.
6. Berns M. R. (2009). *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
7. Bikulčius J. (1996). *Šeimyninio gyvenimo darna ir jos išsaugojimo paslaptys: mokomoji knyga*. Panevėžys: Panevėžio spaustuvė.
8. Bitinas B. (2006). *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
9. Butvilas T. (2004). *Netekties išgyvenimų ir kai kurie socializacijos aspektai jaunesniame mokykliniame amžiuje*. Vilnius: UAB Ciklonas.
10. Campbell R. (2000). *Vaikai pavojuje: kaip padėti vaikui nugalėti pyktį*. Kaunas: Sidabrinis trimitas.
11. Damkauskienė A. *Karjeros planavimas prasideda jau mokykloje*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 08 05]. www.smk.lt/uploads/archyvas/mokslas/karjera/aliona_damkauskiene.pdf+&hl=lt&gl=lt
12. Dromantienė L. (2003). *Nevyriausybių organizacijų vaidmuo stiprinant socialinę sanglaudą*. [Žiūrėta 2015-08-31]. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/sd/ar
13. Dromantaitė A. *Pasitenkinimo karjera veiksniai*, 2012.
14. *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas* (2000). Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
15. Gumuliauskienė A., Augienė D., Bobrova L., Macaitienė R., Eitutytė D. (2002). *Karjera šiandien ir rytoj*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
16. Green A.H. (1976). A Psychodynamic approach to the study and treatment of abusing parents. // *J American Academy Child Psychiatry*. Vol. 15. P. 414-429.
17. Gučas A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa.

18. Herrerias K. (2002). Apie prievartą vaikams ir paaugliams. Vilnius: RUL VRC „Vaiko namas“.
19. Herr E. L., Cramer S. H. (2004). Career guidance and counseling through the lifespan: Systematic approaches New York: Harper Collins.
20. Jenkins J. (1997). Šių laikų dorovinės problemos. Vilnius: Alma litera.
21. Jovaiša L. (1978). Profesinio orientavimo pedagogika. Kaunas: „Šviesa“.
22. Jovaiša L. (1981). Asmenybė ir profesija. Kaunas: Šviesa.
23. Jovaiša L. (1999). Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora
24. Jovaiša L. (2007). Enciklopedinis edukologijos žodynas. Vilnius: Gimtasis žodis.
25. Jovaiša L. (2009). Profesinio orientavimo ir konsultavimo psichologija. Vilnius: Agora.
26. Juodaitytė A. (2003). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius: Petro ofsetas.
27. Kučinskienė R. (2003). Ugdymo karjerai metodologija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
28. Kvieskienė G. (2005). Pozityvioji socializacija. Vilnius, VPU leidykla.
29. Laužackas R. (2005). Profesinio rengimo metodologija: monografija. Kaunas: Vytauto didžiojo universiteto leidykla.
30. Leliūgienė I. (2003). Socialinė pedagogika. Kaunas. Technologija.
31. Leonavičienė T. (2007). SPSS programų paketo taikymas statistiniuose tyrimuose. – Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 126 p. ISBN 978 – 9955-20-222-6.
32. Leonavičius J. (1993). Sociologijos žodynas. Vilnius: Academia.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/.htm>>.
34. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. (Žin.,2006, Nr.17-589)
35. Lietuvos sociologų draugija. (1998). Vilnius. Mokslo aidai.
36. Matulionis A.V. (2003). Sociologija. Vilnius: HOMO LIBER.
37. Miškinis K. (2003). Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas: Aušra.
38. Nasvytienė D. (2005). Vaiko elgesio ir emocinės problemos. Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba: metodinis leidinys aukštajai mokyklai. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
39. Navaitis G. (1999). Lietuvos šeima: Psichoterapinis aspektas. Vilnius: Tyto Alba.
40. Palujanskienė A. (2006). Vaikų adaptacija mokykloje. Socialinis ugdymas. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
41. Petkevičiūtė N. (2006). Karjeros valdymas: asmeninė, individualioji, perspektyva. Kaunas: VDU leidykla.

42. Petkevičiūtė N. (2013). Karjeros valdymas: organizacinė perspektyva. Kaunas: VDU leidykla.
43. Pileckaitė – Markovienė M., Lazdauskas T. (2007). Šeima ir tėvų netekusio vaiko raida. Vilnius: Vaga.
44. Pivorienė J. (2004). Sociologijos pagrindai socialiniame darbe. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
45. Pruskus V. (2004). Sociologija. Vilnius: Teisės ir verslo kolegijos leidykla.
46. Rapoport D., Roubergue A. (1988). Les enfants en danger ou maltraités: Role d'une équipe hospitalière face à la pathologie parentale. // Neuropsychiatr Enfance Adolesc. Vol. 36. P. 35-40.
47. Rubin, K.H. & Burgess, K. (2002). Parents of aggressive and withdrawn children. In M. Bornstein (Ed.), Handbook of Parenting. (2nd Edition). Volume 1, 383-418. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates. Prieiga per internetą: < http://www.rubin-lab.umd.edu/pubs/Downloadable%20pdfs/kenneth_rubin/parentchild%20relationships%20&%20par> [Žiūrėta 2015-03-29].
48. Rupšienė L. (2001). Šeimotyro įvadas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
49. Socialinis ugdymas: vaiko ir šeimos teisių apsauga. (2007). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
50. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys. [Žiūrėta 2015-06-01]. Prieiga per Internetą <http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/LT_Vaikai_Soc_aps_0626.doc>
51. Tidikis R. (2003). Socialinių mokslų tyrimo metodologija. Vadovėlis. Vilnius: Aušra.
52. Ustilaitė S. (2008). Lytiškumo ugdymas. Mokomoji priemonė. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
53. Uzdila J. V. (2001). Familistikos pagrindai. Vilnius: VPU.
54. Ustinavičiūtė L., Katkonienė A., Žemaitienė I. (2011). Veiksniai, susiję su sėkmingu karjeros planavimu ir profesijos pasirinkimu paauglystėje. [interaktyvus]. [žiūrėta 2015 09 05].
www.euroguidance.lt/uploads/files/straipsniai/02_ustinaviciute_katkoniene_zemaitaityte.pdf
+&hl=lt&gl=lt
55. Valickas A., Rosinaitė V., Antanaitytė N., Grakauskas T. (2008). Karjeros planavimo vadovas studentui. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
56. Valstybinė šeimos politikos koncepcija (2008). [Interaktyvi]. [Žiūrėta 2015-06-30]. Prieiga per Internetą: < <http://www3.lrs.lt/docs2/GYWHJWWE.DOC>>
57. Žydžiūnaitė V. (2007). Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos. Kaunas: Technologija.

58. Žydžiūnaitė V., Rupšienė L., Bitinas B. (2008). Kokybinių tyrimų metodologija.
59. Žmogaus studijų centras. (1996). Vilnius. [Žiūrėta 2015-09-15]. Prieiga per internetą:
<<http://www.socmin.lt/index.php?-855909959>>
60. Žukauskienė R. (2007). Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai.
61. Овчарова Р.В.(2001). Справочная книга социального педагога. Москва.

PRIEDAI

ANKETA

GERBIAMAS DALYVI,

Tu esi tas (ta), kuris (kuri) gali padėti! Todėl labai prašau dalyvauti apklausoje ir užpildyti klausimyną!

Tyrimą atlieka:
Šiaulių universiteto, Edukologijos fakulteto
Karjeros edukologijos magistrantūros studijų programos II kurso studentė
Diana Tamašauskienė

Apklausa anoniminė, nei vardo, nei pavardės rašyti nereikia!

Atsakyk į kiekvieną klausimą, užpildyk anketą iki galo. Tavo nuomonė labai svarbi.

Iš anksto dėkoju už dalyvavimą ir linkiu sėkmės!

Lytis: berniukas, mergaitė (pabrauk)

Amžius:(įrašyk)

1. Tu gyveni: mieste, kaime (pabrauk)

2. Tu gyveni: su mama ir tėčiu; su mama; su tėčiu; globos įstaigoje (pabrauk)

3. Kuo norėtum būti baigęs (usi) mokyklą?

.....(įrašyk)

4. Ar tu planuoji kuo norėtum dirbti? (pažymėk)

Taip

Ne

Kita

(įrašyk).....

5. Kas, tavo nuomone, yra „karjera“? (Galima pasirinkti keletą variantų)

- Tai reiškia turėti daug pinigų;
- Mokymąsį visą gyvenimą;
- Pažanga,ėjimas į priekį;
- Didelis atlyginimas;
- Tai reiškia turėti gerą, tau patinkantį darbą;
- Savigarba;
- Kai tave gerbia kaimynai, draugai, giminaičiai;
- Individualus tobulėjimas;
- Įrodymas, kad esi gabus(i);
- Kita (įrašyk).....

6. Kas Tau pataria renkantis profesiją?

- Tėvai (globėjai);
- Draugai, pažįstami;
- Socialinis darbuotojas;
- Socialinis pedagogas;
- Profesijos konsultantas;
- Mokytojai;
- Klasės auklėtojas;
- Sprendžiu pats (i);
- Kita (įrašyk)

7. Kaip šeimos nariai tau padeda priimti sprendimus dėl būsimos profesijos? (pažymėk x)
Kiekvienoje eilutėje žymėk 1 tau tinkantį atsakymą

	Visada	Kartais	Dažnai	Niekada
1. Mano tėvai (globėjai) džiaugiasi, kai klausiu jų nuomonės.				
2. Jei mano nuomonė nesutampa su tėvų (globėjų), galiu su jais apie tai ramiai pasikalbėti.				
3. Tėvai (globėjai) manęs nesupranta, nepaiso mano nuomonės.				
4. Mano tėvai (globėjai) klausinėja apie klasės draugų pažymius ir ateities planus.				
5. Tėvai jau žino kuo aš būsiu užaugęs (usi)				
6. Manęs niekas neklausia, kuo aš norėčiau būti ir man tai nesvarbu				
7. Mano tėvai (globėjai) nesidomi mano ateities planais.				
8. Tėvai (globėjai) pataria man rinktis jų profesiją.				
9. Tėvai (globėjai) seka informaciją, kurios profesijos paklausios darbo rinkoje ir pataria šias profesijas rinktis.				

8. Planuodamas(a) savo ateitį siekčiau:

- Gero darbo, kuris man patiktų;
- Įdomaus ir įvairaus darbo;
- Didelio atlyginimo;
- Mokymosi visą gyvenimą;
- Užsibrėžtų tikslų įgyvendinimo;
- Nemanau, kad man reikia planuoti savo karjerą;
- Kita (įrašyk).....

9. Planuoti savo ateitį man yra:

- Labai svarbu;
- Svarbu;
- Nelabai svarbu;
- Visai nesvarbu;
- Kita (įrašyk).....

10. Renkantis profesiją svarbiausia man yra: (Galima pasirinkti kelis variantus)

- Savęs pažinimas (pažinti savo stipriąsias ir silpnąsias puses; savo charakterį, norus, gabumus);
- Profesijos pažinimas (ar profesija paklausi, kokios jos perspektyvos, kokios asmeninės savybės reikalingos norint dirbti šį darbą);
- Sprendimų priėmimas (tikslų sau išsikėlimas, plano, kaip įvykdyti išsikeltus tikslus, sudarymas);
- Pasiruošimas darbo paieškai (CV, motyvacija, pokalbis);
- Nereikia nieko planuoti, viskas gausis savaime.
- Kita (įrašyk).....

Pateikiami klausimai apie savęs pažinimą. (Pažymėk X savo pasirinktą atsakymą)

11. Kaip Tau sekasi mokytis:

- Labai gerai;
- Neblogai;
- Sekasi tik kartais;
- Blogai;
- Kita (įrašyk).....

12. Koks tavo mėgstamiausias dalykas (dalykai)?

(įrašyk).....

13. Ką labiausiai mėgsti veikti laisvalaikiu?

(įrašyk).....

14. Kokioje popamokinėje veikloje dalyvauji mokykloje?

- Sportinėje veikloje;
- Meninėje veikloje;
- Jokioje veikloje nedalyvauju;
- Kita

(įrašyk).....

15. Kokia veikla tave nervina?

(įrašyk).....

16. Kokios yra tavo stipriosios savybės?

(įrašyk).....

17. Kokios yra silpnosios savybės?

(įrašyk).....

Pateikiami klausimai apie profesijų pažinimą bei pasirinkimą. (Pažymėk X savo pasirinktą atsakymą)

18. Ar jau domėjaisi apie profesiją, kurią norėtum įgyti?

- Taip;
- Ne;
- Kita.....

19. Kokios asmeninės savybės reikalingos profesijai, kurią norėtum pasirinkti? Jei gali, išvardink bent 3:

1).....

2).....

3).....

20. Ketinu planuoti savo karjerą:

- Lietuvoje;
- Užsienyje;
- Dar nenusprendžiau.

21. Problemos, su kuriomis susidūriau spręsdamas (a) kokią profesiją pasirinkti:

(Įrašyk).....

22. Karjeros siekčiau todėl, kad:

- Galėčiau išreikšti save, atskleisti savo siekius;
- Patikčiau pats (i) sau;
- Dėl gero užmokesčio;
- Įrodyti draugams ir tėvams, kad galiu pasiekti bet kokią užsibrėžtą tikslą;
- Neketinu siekti karjeros;
- Kita
(įrašyk).....

23. Informacijos apie tai kaip reikia planuoti savo karjerą ieškau:

- Internete, spaudoje;
- Lankausi karjeros mugėse, renginiuose;
- Konsultuojuosi, diskutuoju apie tai su kitais asmenimis;
- Nesidomiu;
- Kita (įrašyk).....

Parašyk rašinėlį “**Kodėl rinksiuosi tokią profesiją?**”

